
**РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ
ТОВАРИСТВО “РІДНА ШКОЛА” В ГАЛИЧИНІ:
ІСТОРИЧНІ НАДБАННЯ І МОЖЛИВОСТІ ТВОРЧОГО
ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ В УМОВАХ
СЬОГОДЕННЯ**

**НА ШЛЯХУ ДО ГРОМАДСЬКО-ДЕРЖАВНОЇ ШКОЛИ
В УКРАЇНІ**

(Вступне слово під час відкриття Всеукраїнської науково-практичної конференції “Громадсько-освітні ініціативи в контексті реформування системи освіти в Україні: традиції, проблеми, перспективи” / До 130-річчя з часу заснування Українського педагогічного товариства “Рідна школа” у Львові) (Львів, 23 березня 2011 р.)*

ВОЛОДИМИР ПАНАСЮК

Шановні учасники конференції! Шановні колеги! Дозвольте мені від імені та за дорученням оргкомітету, а також Правління Львівського крайового товариства “Рідна школа” відкрити роботу нашої конференції на тему: “Громадсько-освітні ініціативи в контексті реформування системи освіти в Україні” і сердечно привітати всіх учасників конференції та побажати усім Вам успішної роботи.

Водночас, відкриваючи роботу нашої конференції, хочу висловити деякі міркування щодо мети нашої конференції та проблем реформування української освіти в Україні. Реформування української освіти є на даний час дуже актуальна проблема. Перше. Хочу, зокрема, підкреслити, що наша конференція присвячена 130-річчю з часу заснування на західних теренах України Українського педагогічного товариства “Рідна

© Панасюк Володимир, 2011

*Подано в авторській редакції

школа”, яке функціонувало до 1939 року і відновило свою роботу у 1991 році. Ця громадська організація здійснила велику патріотичну роботу щодо організації української національної освіти молоді нашого краю в умовах відсутності незалежної Української держави. Його діяльність є яскравим прикладом того, яку велику справу у розбудові освітянської сфери можуть зробити громадські організації, зокрема організації товариств “Рідної школи”.

В українському освітянському храмі, який буде тепер влада Української незалежної держави (починаючи з 1991 року), має бути чітко окреслений український національний освітній вівтар. Якщо цього не зробити, то буде вічна шарпанина представників влади і громадськості, де ставити цей вівтар і які образи на ньому вішати. За роки незалежності було затверджено з цього питання немало програм, доктрин і концепцій про розбудову української освіти в Україні. Але ще ніхто перед народом України про їх виконання не прозвітував. А звітність перед народом має бути! Така звітність і покаже що ми збудували реально!.

Друге. Будівництво будь-яке вимагає відповідних коштів. А будівництво храму освіти – великих коштів. І для освітянського храму держава має знайти ці кошти. І те, що у цьому, 2011 році маємо зменшення фінансування освітянської сфери більше як на 10%, викликає здивування та тривогу! Так не повинно бути!

Третє. Розбудовуючи освітянську сферу держави, ми повинні мати зразкові науково-дослідні університети (вищі навчальні заклади), які працюють на рівні кращих університетів світу. А недавній світовий рейтинг університетів показав, що жоден із українських університетів (ВНЗ) не входить навіть до числа 500 кращих вузів світу. А ми тішимося тим, що у нас багато університетів і дипломи їх випускників – рівноцінні. Маємо пам'ятати і про те, що освіта та наука починаються із загальноосвітньої школи. І як сформовані освітянські справи у загальноосвітній школі, то так вони будуть виглядати і у вузах.

Четверте. Стан і розвиток професійно-технічної освіти. Підготовка спеціалістів середньої ланки – кваліфікованих

техніків і робітників є невідкладною проблемою розбудови нашої освіти. Для обговорення та підготовки пропозицій з цього питання необхідно готувати спеціальний форум влади та освіти. І це теж доцільно порушити на конференції.

П'яте. Для чого я порушив ці глобальні та водночас і регіональні проблеми? Для того, що розв'язання цих проблем вимагає спільної роботи і владних структур, і громадських організацій освітянського спрямування. Роль громадських організацій у розбудові демократичної держави, зокрема у сфері освіти, науки та культури неперервно зростає. Число таких громадських організацій впродовж 20-го століття зросло майже у 10 разів. Державні чинники в демократичних країнах враховують рекомендації громадських організацій, які фактично, акумулюють і синтезують реалії державного будівництва освітянської сфери в країні знизу. Так має бути і у нас. Але над цим ще необхідно наполегливо працювати, щоб так було у нас... Тому, обговорюючи проблему, яку висунуто на конференцію громадською організацією "Рідна школа" нашого краю, маємо змагати до того, щоб наші пропозиції були враховані державними структурами в процесі реалізації розбудови української освіти в Україні.

ВНЕСОК “РІДНОЇ ШКОЛИ” В РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА І ОСВІТИ: ІСТОРИЧНІ НАДБАННЯ І ПРОБЛЕМИ СЬОГОДЕННЯ*

ПЕТРО СІКОРСЬКИЙ

Завдання нашого дослідження простежити діяльність Товариства “Рідна школа” від дня заснування (6 серпня 1881 р.) і його успіхи у змаганнях за національну школу з рідною мовою навчання на різних історичних етапах, а також показати проблеми розвитку української школи на сучасному етапі.

Щоб краще зрозуміти причини створення Руського товариства педагогічного, коротко зупинимось на політичних реаліях, в яких знаходилась Галичина у другій половині ХІХ ст.

Отже, у 1848-1849 рр. відбулася революція, яка сприяла реформуванню економічного життя на ринкових засадах на західноукраїнських землях. Але не був ліквідований імперський режим, який посилив національне пригнічення українців. Австрійська влада використовувала для цього українсько-польське протистояння і щоб зміцнити себе використовувала польський вплив. У зв’язку з поразками у війнах (1859 р. і 1866 р.), австрійський уряд змушений був переглянути свою внутрішню політику і у прийнятій конституції (1867 р.) було офіційно оголошено міжнаціональну рівноправність у школах, державних установах і судах.

Однак австрійський уряд повністю підтримував колонізаційний курс в освітній справі. Так, згідно із законом від 2.06.1867 р. у народних школах мову викладання визначав той, хто утримував школу, а іншим законом від 26.06.1867 р.

© Сікорський Петро, 2011

*Подано в авторській редакції

керівництво шкільництвом передавалось Крайовій шкільній раді, яка у своїй більшості складалася з поляків. Тому Крайова шкільна рада почала планово ліквідувати українські народні школи, а також всіляко стримувати розвиток середньої української школи.

І хоча наступні закони (від 21 грудня 1867 р., 25 травня 1868 р., 14 травня 1869 р.) проголошували, що всі народи держави рівноправні, і кожен має право на збереження і плекання своєї народності, рівне право на елементарну освіту, а школа буде відокремлена від церкви, однак крайові закони не рахувалися з ними. В українських школах вводилася обов’язково польська мова. Оскільки Крайова шкільна рада в більшості складалася з поляків, тому кількість українських народних шкіл в Галичині невпинно зменшувалась: якщо у 1850 р. було 1500 українських народних шкіл, то у 1869 р. – 1293, а у 1871 р. – 572 [11, с. 529–531].

Щоб захистити і розвивати своє шкільництво українська активна інтелігенція з Львівського університету та гімназії, священники, редактори українських часописів створили тимчасовий комітет, який підготував проект статуту “Руського товариства педагогічного” (РПТ).

6 серпня 1881 р. австрійське намісництво в Галичині затвердило статут Товариства, засновниками якого були відомі політичні діячі, а також діячі науки, культури, релігії (К. Сушкевич, О. Огоновський, А. Вахнянин, О. Стефанович, О. Партицький, О. Савицький, Р. Заклинський, І. Величко, Д. Вінцковський, Ф. Костек, В. Бачинський, В. Барвінський). Згодом почесними членами Товариства стали Ю. Романчук, К. Левицький, Р. Шухевич, А. Шептицький, активно допомагав Товариству М. Грушевський. Першим головою Товариства було обрано Амбросія Яновського, який народився 19.12.1810 р. в с. Смольна Дрогобицького повіту. А. Яновський працював вчителем у середніх школах Львова, Чернівців, Перемишля, директором Другої Львівської гімназії, крайовим інспектором гімназійних та реальних шкіл.

Очолюючи РПТ (1881-1884), А. Яновський провів велику організаційно-пропагандистську роботу щодо діяльності Товариства, захисту прав і розширення сфери діяльності української мови, заснування українських приватних шкіл.

Товариство у той час утримувало чотири приватні школи і кілька шкіл з гуртожитками, в яких виховувалась українська молодь.

Руське товариство педагогічне у 1912 р. змінило свою назву на Українське педагогічне товариство (УПТ), а в 1926 – на товариство “Рідна школа” УПТ.

У 1891 р. в Галичині функціонувало 3853 публічних і 198 приватних шкіл, однак близько 3000 громад не мали своєї школи. Одна школа припадала на 1713 людей (в той час як у Франції одна школа – на 713 людей) [13].

За шкільним законом 1895 р. в Галичині діти навчалися у нижчих сільських школах (1-3 кл.) та у вищих у містах (4-6 кл.). Проте через важке матеріальне становище, брак шкіл, майже 67% населення Західної України у 1890 р. залишалось неписьменним.

Великою подією у розвитку українського шкільництва в Галичині було відкриття Товариством у Львові першої української виділової (вищої початкової) школи ім. Т. Шевченка (1898) для дівчат. У цій школі дівчата навчалися відповідним професіям (стенографістки, друкарки, бухгалтера тощо).

У кінці XIX ст. за австрійського урядування нагромадилось багато проблем у розвитку українського середнього шкільництва. У 1858 р. у Львові була відкрита перша польська гімназія, а з 1867/68н.р. у гімназіях Східної Галичини (крім двох) німецьку мову викладання замінено на польську. Польську мову викладання у галицьких середніх школах затвердив Крайовий шкільний закон від 22.06.1867 р. За цим Законом деякі предмети можна було викладати українською мовою, якщо цього вимагали батьки щонайменше 25 учнів, а нові державні українські гімназії чи реальні школи відкривалися лише за рішенням галицького сейму (на практиці відкриття кожної української гімназії вимагало від українців важкої боротьби і великих жертв).

В результаті важкої боротьби були відкриті державні українські гімназії у Перемишлі (1888), Коломиї (1893), Тернополі (1898), Львові (1906), Станіславові (1905). У зв'язку з великими складнощами, спротивом у відкритті державних українських гімназій, М.Грушевський уперше висловив у пресі думку щодо необхідності відкриття приватних українських гімназій. У 1908 р. були відкриті приватні українські гімназії у Копичинцях і Яворові, а у 1909 р. – у Городенці і Рогатині. З 1912/13 н.р. функціонувало 8 українських приватних гімназій (у Буську, Городенці, Долині, Збаражі, Копичинцях, Рогатині, Чорткові, Яворові). Крім того, ще дві приватні гімназії для українських дівчат було відкрито у Львові (1906) і Перемишлі (1903). Хоча справами гімназій займався Крайовий шкільний союз (створений 22.01.1910 р. у Львові), фактично ними опікувалося Українське педагогічне товариство. У 1903 р. Товариство заснувало українську вчительську семінарію у Львові.

Таким чином, перед світовою війною 1914 р. у Східній Галичині функціонувало 10 приватних українських гімназій, 6 державних українських гімназій (у Львові – дві, Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станіславові) та дві утраквістичні (Бережани, Стрий).

В усіх українських державних гімназіях (для хлопців) у 1911/12 н.р. навчалось 4128 учнів, а в приватних українських гімназіях – 1012 дівчат та хлопців. Крім того, біля 3000 українських дітей навчалось у польських гімназіях [2, с. 148].

Таким чином, до Першої світової війни в австрійській державі була створена система українського приватного шкільництва, яка була альтернативною до державної. Українське педагогічне товариство набуло певного досвіду в організації приватної національної школи.

Загалом у 1914 р. Товариство опікувалося 13 захоронками (дошкільний заклад, що працював цілий рік), 10 дитячими садками (діяли в літній період), 27 народними школами, 16 “збірними лекціями” (працювали за програмами народних шкіл,

проте не мали державного статусу), 10 гімназіями, 5 учительськими семінаріями, 1 торговельною та 7 фаховими доповнюючими школами, 5 бурсами, а також організувало 15 різноманітних курсів [14, с. 1].

Перша світова війна, яку розпочали два воєнно-політичні блоки – Антанта (Росія, Франція, Велика Британія), з одного боку, і Троїстий союз (Німеччина, Австро-Угорщина та Італія) – з іншого, призупинила діяльність громадських об'єднань, в тому числі і УПТ. З приходом в Західну Україну російських військ її становище катастрофічно погіршилося, росіяни поводитися як окупанти. Закривалися українські газети й журнали, книгарні і видавництва, українські приватні школи. Українське шкільництво переводилося на російську мову навчання, видавалися російськомовні підручники. Вся політика російської окупаційної влади спрямовувалася на пониження української культури і освіти та перетворення галичан на росіян. Канцелярію Товариства було опечатано. Тисячі українських діячів, що залишилися в краї, були заарештовані і вислані в глиб Росії (в Сибір). Зокрема, було заарештовано й відправлено у Сибір на заслання в ніч з 17 на 18 лютого 1915 р. К. Малицьку, заступника голови Товариства, інших керівників (В. Охримовича, Р. Шухевича). Зазнала гонінь Українська греко-католицька церква, а митрополит А. Шептицький був заарештований і перебував у монастирській тюрмі у Суздалі до Лютневої революції 1917 р.

Відступ російської армії (квітень 1915 р.) супроводжувався спалюванням населених пунктів, руйнуванням мостів, залізниць, а також виселенням “неблагонадійних” у тиліві області імперії, найчастіше – до Сибіру. Вивозили державні установи, заводи, школи, музеї, бібліотеки.

Українське педагогічне товариство знову відкривало ті школи, які існували перед війною, засновувало нові.

Навесні 1916 р. російська армія під командуванням генерала А. Брусилова прорвала фронт і знову захопила Чернівці, Коломию, Броди й Луцьк.

Але розвинути успіх російській армії не вдалося. Німецьке командування перекинуло частину своїх військ із Західного фронту і зупинило російський наступ. Фронт стабілізувався і в такому стані перебував до літа 1917 р.

5 листопада 1916 р. імператор Австро-Угорщини Франц-Йосиф I проголосив автономію Галичини, тим самим українців віддавали під контроль поляків.

Для України війна була братовбивчою, бо в арміях противників Росії, з одного боку, і Австро-Угорщини, з іншого, – воювали українці. Лише одне військове з'єднання – легіон Українських січових стрільців – воювало у цій війні під блакитно-жовтим національним прапором з вірою, що пролита його бійцями кров зміцнить фундамент майбутньої незалежної держави.

В ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. українські військові з'єднання взяли під контроль усі головні пункти Львова, а 1 листопада Українська Національна Рада перебрала до своїх рук владу у більшості міст Східної Галичини. 10 листопада було прийнято назву нової держави – Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). 22-26 листопада відбулися вибори депутатів Української Народної Ради, а 22 січня 1919 р. у Києві було проголошено Акт злуки Української Народної Республіки і Західноукраїнської Народної Республіки.

У ЗУНРі всі школи стали державними. 21-22 березня 1919 р. у Станіславові відбувся з'їзд вчителів середніх і вищих шкіл. В резолюції з'їзду зазначалося, що школа має бути національною, вільною від політичних впливів, церкви, вона повинна готувати дітей до життя і праці, виховувати у них національну свідомість і патріотичні почуття. Передбачалося створити обов'язкову школу для всіх дітей шкільного віку з українською мовою навчання, активно велися пошуки науково-теоретичних засад становлення і розвитку національної освіти.

Однак у жовтні 1920 р. польські війська окупували західно-українські землі і національну освіту знову душили поляки.

Побоюючись зростання національної свідомості українського населення, польський уряд всіляко гальмував розвиток української освіти, закривав українські школи. Особливо погіршилося становище в освіті після прийняття 31 липня 1924 р. нового шкільного закону (“закон Грабського”), який утверджував так звану утраквістичну (двомовну) школу, що повинна виховувати добрих громадян Польщі. Пропонувалося мову навчання визначати шляхом опитування в кожному шкільному окрузі. Однак обов’язково мала вивчатися польська мова, польська історія та ін. Учителями утраквістичних шкіл були переважно поляки, які не знали української мови. Вчителям-українцям рекомендували роботу в центральних воєводствах Польщі. Туди переселили 1500 учителів-українців, а 2500 – звільнили з роботи. В результаті, якщо у 1911-1912 н. р. в Галичині працювало 2420 українських початкових шкіл, то в 30-х роках – лише кілька сотень.

Розуміючи, що зберегти українську ідентичність, культуру, звичаї і традиції можна лише шляхом активізації культурно-освітньої роботи, українська прогресивна інтелігенція свої зусилля спрямовувала на боротьбу за національну школу. Оскільки Українське педагогічне товариство мало найбільший досвід в організації шкільництва, тому з 1920-1921 н. р. всі приватні навчальні заклади взяло під опіку Товариство.

Уже 1922-23 н. р. УПТ мало 27 народних шкіл з 126 класами, 10 гімназій та 9 гімназійних курсів та інші заклади, у яких навчалось більше 10 тисяч учнів. У 46 селах організувалися “збірні лекції”. Товариство відкрило фахово-доповнюючі школи для дівчат у Львові і Перемишлі, для хлопців – у Львові, Станіславові, Перемишлі, Тернополі, а у 1927 р. взяло під свою опіку торговельну школу “Просвіти” у Львові та столярську школу у Косові та ін. [7, с. 20].

У складних умовах полонізації українцям потрібно було об’єднати свої зусилля, однак, як це вже було не один раз у нашій історії, в українській громаді не було єдності в боротьбі за свою школу. Наприклад, в гімназії сс.Василіянок ввели польську мову

у навчальний процес, організували листування учениць польською мовою. Частина українців надавали перевагу класичним гімназіям, які втрачали своє значення навіть у поляків. “Від українського громадянства далися навіть почути відокремлені голоси, що краще вчити дитину в польській державній школі, як у такій обмеженій у своїх правах українській” [3].

Неоднаково реагували на полонізаційні процеси різні верстви населення: “тоді, як робітники, залізничники, сторожі і ін. все-таки, – но не масово – сходилися на наради й підписували протести, інтелігенти постійно світили своєю відсутністю” [6].

Результати шкільного плебісциту також не були втішними: лише 15,9% опитуваних висловилися за потребу української школи, 43% – за польську, 26,6% – за двомовні. В той час українські школи в основному були одно- або двокласними і лише 4 з них – семикласні (у поляків – 221) [12, с. 136].

В таких важких умовах рідношкільники, об’єднавшись з греко-католицьким духовенством, почали активну боротьбу за українську школу під гаслом: “Домагаймося рідної школи”.

Протягом 1926 р. до кураторії Львівського шкільного округу надійшло близько 1500 протестів проти мовних і освітніх утисків.

Керівник кураторії змушений був звернутися до міністра з пропозицією встановити інший порядок вибору мови навчання, інакше з 1927 р. боротьба за мову стане політичною.

Незважаючи на активну боротьбу “Рідної школи” УПТ за українську мову і школу, число державних українських шкіл швидко зменшувалося і у 1934/35 н.р. в усій Польщі їх було лише 457, в них навчалася 5% українських дітей [5, с.13].

Тоді рідношкільники знову взялися за відкриття приватних навчально-виховних закладів. Їх мережа характеризується такими показниками [12, с. 138]:

Навчально-виховна установа	1930/31 рр.	1937 р.
Дошкільні заклади	55	76
у них дітей	1742	229885
Народні школи	35	33
Число класів	133	172
Число учнів		5554
Гімназії	10	12
Лицеї	–	11
число учнів	1756	2362
Фахові школи	1	44
число учнів	270	469
Фахово-доповняльні школи	6	55
число учнів	634	691

Таким чином, УПТ “Рідна школа”, створивши альтернативне до державного приватне національне шкільництво, стало осередком національного життя, оберегом української культури. “Створення національного приватного шкільництва, – зазначав М.Грушевський, – було засобом проти полонізації, воно дало широку можливість українцям мати школи різних типів, допомогло звільнити школу від польських впливів і забезпечити впровадження власної системи виховання дітей, ліквідувати проблему працевлаштування “політично неблагонадійних” українських учителів тощо” [8, с. 2–5].

Члени товариства “Рідна школа” у першій половині ХХ ст. протягом 21 року в умовах полонізації, відчайдушного опору тодішніх польських властей готували і провели у 1935 р. Перший Український педагогічний конгрес. Тим самим вони не лише гуртували і цементували українську інтелігенцію до боротьби за українську освіту – основу незалежної держави, а й на проведеному Конгресі склали програму національного виховання учнівської та студентської молоді на багато десятиліть уперед. Крім того, вони формували основи громадянського суспільства і

показували силу і міць української інтелігенції, об’єднаної в громадські організації і товариства.

На I Конгресі з ґрунтовними науковими доповідями виступили три професори (о. Юліан Дзерович, Ярослав Кузьмів, Степан Гайдучок), вісім докторів філософії (Степан Балей, Яким Ярема, Василь Пачовський, Осип Філя, Володимир Січинський, Станіслав Людкевич, Євген Храпливий, Всеволод Метельський), а також інженер Р. Білинський та інспектор РШ Володимир Кузьмович. Доповіді були присвячені різним аспектам національного виховання молоді (українознавчий, духовний, християнський, релігійно-моральний, психологічний, гігієнічний, музичний, хліборобський і господарський, фізичний тощо).

В українських приватних навчально-виховних закладах навчалися переважно діти простого люду. Так, у 1937/38 н.р. в середніх школах Товариства навчалася: 52% дітей рільників, 17% – державних урядовців, 9,3% – священиків, 7,8% – ремісників, 4,6% – робітників, 3% – купців, 3,4% – людей вільних професій, 7,6% – приватних урядовців, 5,4% – інші [9, с. 386].

За 58 років своєї діяльності рідношкільники досягли вагомих успіхів у розвитку української освіти. Так, у 1939 р. “Рідна школа” утримувала 604 дитячі садки, 10 захоронок, 33 народні школи, 12 гімназій і 11 ліцеїв, де навчалася понад 20% української молоді, яка здобувала середню освіту, 5 фахових шкіл, 5 бурс, а також заснувала вчительські семінарії у Ходорові, Львові, Стрию, Самборі, Коломиї, Станіславі [1, с. 19].

Велику увагу Товариство приділяло висвітленню своєї діяльності у друкованих виданнях. Спочатку Товариство використовувало для цього журнал “Шкільна часопись” (1880–1888), редактором якого був Г. Врецьона. З 1889 р. РПТ видає власний журнал “Учитель”, перший номер якого вийшов у червні 1889 р. За 25 років видання (перерване I світовою війною) журнал зробив багато корисного для оборони інтересів українського шкільництва, об’єднання зусиль родини і школи для розвою національного виховання дітей і молоді, а також у розробці теоретичних основ української педагогічної науки.

У 1932–1939 рр. УПТ “Рідна школа” друкувало свій журнал “Рідна школа”, в якому висвітлювалися актуальні проблеми функціонування української школи, теоретичні проблеми розвитку педагогіки як науки, а також пропагувалася діяльність Товариства. Цей журнал видавався за приватні кошти.

Крім того, “Рідна школа” значну увагу приділяла підготовці і виданню навчальної літератури. Так, протягом 1881-1890 рр. побачило світ всього 24 видання, серед яких 8 підручників (4 читанки, 1 підручник з хімії, 3 – із зоології (“Звіринець”, “Менажерія”, “Книга про диких звірят”). Інші видання призначались для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. У 1891 р. видано дві книжки (“Квіточка” і “Віночок”), а також перше видання “Кобзаря” Т. Шевченка.

З кожним роком кількість видань УПТ зростало. У 1895 р. – сорок сім назв видань, у 1898 р. – 71 назва видання, у 1899 – 90 назв видань, у 1907 р. – близько 150 назв видань. У 1910-1913 рр. видано 13 шкільних підручників, які були перекладними. За 1914-1923 рр. відсутні статистичні дані.

Внаслідок реакційної політики Польщі, а також складного матеріального становища населення видавнича діяльність “Рідної школи” в цей період значно скоротилась.

Зокрема, у 1922–1926 рр. вийшло друком лише кілька підручників для всенародних і середніх шкіл, а у 1936–1937 рр. лише 4 книжки для молодшого і старшого шкільного віку. Матеріали Першого Українського педагогічного конгресу (2.–3.11.1935 р.) були опубліковані лише у 1938 р. [4, с. 140–148].

Таким чином, в умовах поневолення (58 років) “Рідна школа” була своєрідним українським островом, Українською державою в колоніальній державі. Добре усвідомлюючи, що тільки освічена нація зможе гідно і ефективно боротися за своє національне і соціально-економічне визволення, передова українська інтелігенція, духовенство об’єдналися у рідношкільницьке товариство і на всіх поневолювальних етапах вели активну боротьбу за рідну мову, українське шкільництво, національне виховання дітей і молоді, видання періодичної і

навчальної літератури українською мовою тощо. Рідношкільники показали приклад консолідації в складних умовах національного гніту прогресивних національно-свідомих сил для боротьби за національну школу як найважливіший чинник національно-культурного відродження, причому на перший план ставилося важливе питання формування національної свідомості. Саме з тих причин з приходом радянської влади у 1939 р. була припинена діяльність “Рідної школи”, як і інших громадських організацій та об’єднань.

23 березня 1991 р. у Львові на Установчій конференції освітян і прогресивної інтелігенції трьох західних областей України (Львівської, Івано-Франківської і Тернопільської) відновлено діяльність Товариства “Рідна школа”.

Прийнято ухвалу про створення Львівського крайового товариства “Рідна школа”, а його першим президентом обрано академіка НАН України Володимира Васильовича Панасюка, який керував товариством до 27 вересня 2003 р. З 27.09.2003 р. – він почесний президент ЛКТ “Рідна школа”.

За цей період проведено відповідну організаційну роботу, підготовлено і зареєстровано статут, сформовано первинні осередки в усіх районах західних областей, налагоджено роботу зі школами, Головним управлінням освіти і науки Львівської облдержадміністрації.

У січні 1992 р. Товариство провело першу науково-практичну конференцію “На шляху до рідної школи”. Надалі організовано систематичне проведення Всеукраїнських науково-практичних конференцій “Актуальні проблеми розвитку освіти в Україні” (що два роки) і публікування їх матеріалів.

20 листопада 1993 р. на першій звітній конференції ЛКТ “Рідна школа” В. В. Панасюка вдруге обрано президентом.

Розроблено і прийнято на одній із конференцій проект Положення про громадську шкільну раду, на базі якого МОН України прийняло Положення про піклувальну раду школи.

Підготовлено та зареєстровано новий статут Товариства (10.03.1998 р.), відкрито рахунок, нагромаджено деякі кошти для підтримки діяльності рідношкільників.

Опубліковано збірник “Родинне вогнище”, в якому узагальнено матеріал з історії Товариства, а також матеріали на допомогу батькам і вчителям у вихованні дітей.

Налагоджено плідну співпрацю з Львівським міським осередком товариства “Рідна школа” ім. К. Малицької, який очолювала А. Благітка.

Започатковано видання науково-педагогічного альманаху: “Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність”, у якому публікуються наукові статті з історії розвитку рідношкільництва, матеріали з досвіду роботи шкіл, окремих учителів та ін.

Опубліковано книгу С. Сірополка “Історія розвитку освіти в Україні”, підтримано видрук підручника “Українська література” для 7-го класу (автори: О. Дунаєва, О. Самотис, Л. Воловець).

Крім того, ЛКТ “Рідна школа” організувало видання й семи інших важливих книг для навчання і національного виховання учнів.

27 грудня 1998 р. проведена друга звітно-виборна конференція, на якій В. Панасюк виступив з доповіддю “Проблеми розбудови національної школи і завдання Товариства “Рідна школа”. На цій конференції його було знову переобрано президентом ЛКТ “Рідна школа”.

Започатковано творчі звіти сільських шкіл з методичними виставками у Будинку вчителя м. Львова.

За цей звітний період проведено дві науково-практичні конференції “Фактори соціального формування особистості: школа, сім’я, громадськість” (березень 1999 р. і березень 2000 р.).

Проведено цикл вечорів, присвячених відомим педагогам і меценатам. Зокрема, у м. Рогатині, вечір присвячений 150-річчю від дня народження о. С. Городецького – засновника Рогатинської гімназії і місцевого осередку товариства “Рідна школа”, вечір-портрет мецената освіти І. Стебальського,

рідношкільника 40-х років ХХ ст., учасника боїв “Карпатської Січі”, героя книги О. Леськіва “Повернення” та ін.

Взято активну участь у підготовці програми “Освіта Львівщини – 2012”, а також Національної доктрини розвитку освіти в Україні (2001 р.).

Організовано групу творчих дітей “Джерельце”, кращі поетичні твори яких публікуються в газеті “Галицьке юнацтво” (керує член президії ЛКТ “Рідна школа” поетеса М. Людкевич).

В. В. Панасюк опублікував за власні кошти (500 екз.) матеріали І Українського педагогічного конгресу (1935).

Проведено презентації ЛКТ “Рідна школа” у м. Луцьку та м. Києві на засіданні “Елітарної світлиці” (12.05.1999 р.), на яких діяльність “Рідної школи” була високо оцінена відомими вченими, письменниками, громадськими діячами.

Заслуговують на увагу підготовлені рідношкільниками навчальна програма і посібники з українознавства. Як відомо, ще на Першому Українському педагогічному конгресі (1935) стверджувалося, що “хребетним стрижнем школи є пройняті національним духом науки українознавства” [9, с. 90].

Робота з підготовки навчальної програми і навчальних посібників з українознавства розпочалася у квітні 2005 р. Одним із пунктів ухвали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Перший Український педагогічний конгрес (1935) і сучасні проблеми освіти в Україні” (до 70-річчя від дня проведення) рекомендувалося Головному управлінню освіти Львівської облдержадміністрації утворити робочі групи для підготовки посібників з “Українознавства” для II–XI класів шкіл з наступним введенням цього предмета у навчальні плани. На II Українському педагогічному конгресі (3–4.11.2005) прийнята ухвала, пункт 3.11 якої гласить: “зінтегрувати варіативні курси (“Християнська етика”, “Основи здоров’я” та ін.) в цілісний навчальний предмет “Українознавство” і ввести його в інваріантну частину навчального плану”.

Львівське крайове товариство “Рідна школа” при допомозі Головного управління освіти і науки у травні 2005 р. провело

перше засідання робочої групи, на яке прибуло 46 кращих учителів Львівщини для написання програми і підручників з українознавства. Сімнадцять вчителів української мови і літератури, історії України добровільно включилися у цю творчу роботу. Вирішено спочатку підготувати посібники для учнів 5-9 класів.

Навчальні посібники готували:

Васильків Ірина Дмитрівна – вчитель історії СЗШ № 31 м. Львова;

Білик Надія Степанівна – вчитель початкових класів Грицевільської ОЗШ Радехівського району;

Якубечко Оксана Костянтинівна – вчитель історії СЗШ № 46 м. Львова;

Яремчишин Оксана Євгенівна – психолог, вчитель українознавства Вузливського природничо-економічного ліцею Радехівського району;

Глібкович Марія Володимирівна – вчитель української мови і літератури Львівської академічної гімназії;

Гогоша Оріся Миколаївна – вчитель історії Львівської академічної гімназії;

Федорчук Світлана Ярославівна – вчитель історії Угринівської ОЗШ Городоцького району;

Лучко Оксана Валентинівна – вчитель історії СЗШ № 69 м. Львова;

Павлюк Степанія Петрівна – вчитель Вирівської ОЗШ Кам'яно-Бузького району;

Ферій Наталія Василівна – вчитель історії СЗШ № 69 м. Львова;

Затхей Анна Михайлівна – вчитель історії Побужанської ОЗШ Буського району;

Мариняк Наталія Богданівна – вчитель української мови і літератури СЗШ № 69 м. Львова;

Ольхова Зеновія Іванівна – вчитель історії Ясенівської СЗШ Бродівського району;

Луців Наталія Ільківна – вчитель української мови і літератури СЗШ № 69 м. Львова

Сухар Людмила Іванівна – викладач музики і співів Радехівської школи мистецтв

Яблонська Мирослава Михайлівна – вчитель української мови і літератури Лихоборівської ОЗШ Сколівського району;

Приставська Олександра Ігорівна – вчитель української мови і літератури СЗШ № 69 м. Львова.

Навчальні посібники з українознавства уклалися за розробленою концепцією, відповідно до якої “Українознавство” має на меті інтегрувати увесь найвагоміший навчальний матеріал за такими лініями: духовно-християнська, україномовна, історико-патріотична, літературно-патріотична, культурологічна, освітньо-наукова, музично-патріотична, україно-філософська.

Ставилося завдання використовувати найважливіші, патріотично спрямовані, цілісно об’єднані і найбільш яскраві українознавчі знання, які сприятимуть вихованню цілісної особистості українця-патріота, українця-націоналіста, для якого ґрунтовні українознавчі знання з усіх сфер людської життєдіяльності є твердим фундаментом для перетворення своєї країни у міцну демократичну державу.

Навчальний матеріал у посібниках викладається урочними порціями за модульним принципом і такою структурою:

- тема;
- система запитань (з метою перевірки стану засвоєння попередніх знань, формування проблемних зв’язків між знаннями учнів з цієї теми і невідомим навчальним матеріалом, підготовки учнів до позитивного сприймання нових знань та ін.);
- виклад конкретного матеріалу з першоджерел (монографії, художні твори, історичні документи);
- створення різних навчальних ситуацій (прочитати уривок і скласти тези, план, виділити головну думку тощо), дати відповіді на запитання, виконати письмове завдання та ін.);

- словникова робота;
- висновки, резюмування матеріалу для засвоєння;
- завдання для самостійної роботи.

Крім того, ставилося завдання під час написання посібників дотримуватися таких основних вимог:

- добирати найважливіший матеріал, який позитивно характеризує українство з усіх боків;
- уникати декларативних фраз, максимально конкретизувати зміст уроку;
- навчальний матеріал тісно переплітати зі знаннями з інших предметів, поглиблюючи і узагальнюючи їх;
- для кожної навчальної ситуації продумувати дидактичні завдання;
- обов'язковою є словникова робота;
- узагальнювати матеріал для засвоєння;
- продумувати завдання для домашньої роботи учнів.

23 листопада 2007 р. закінчено підготовку і видання навчальних посібників з українознавства для V–IX класів. Їх презентацію приурочено до 80-річчя з часу відкриття у м. Радехові (1927) приватної української школи і 120-річчя від дня народження одного з її засновників Ярослава Селезінки. У цьому прослідковується єдність поколінь рідношкільників, їх незбориме бажання утверджувати українство – основу української нації і Української держави.

Протягом 2007–2009 рр. сформований колектив за принципом добровільної ініціативи успішно закінчив навчальні посібники з українознавства для 10-12 класів, які були видані за кошти народного депутата України А. Яценюка (по 100 екз.) і роздані делегатам III Українського педагогічного конгресу. Однак нам не вдалося залучити більше приватних коштів, щоб організувати репрезентативну апробацію посібників хоча б у нашій області. Незважаючи на те, що повний комплект посібників з українознавства був надісланий в управління освіти і науки усіх обласних центрів, поступили заявки на їх апробацію

лише з Макіївки та Сімферополя. Основна причина – відсутність коштів.

Ще один важливий проект, який має всеукраїнське значення, – це відновлення проведення громадськістю Українських педагогічних конгресів. Як уже зазначалося, Перший конгрес був проведений у 1935 р. в умовах відчайдушного опору польських властей.

Нагадаємо, що на I Українському педагогічному конгресі ставилися такі завдання:

- українську мову вважати головним чинником навчання і виховання дітей;
- навчання учнів іноземної мови може починатися не раніше третього року навчання у початковій школі;
- з 5-го класу основним предметом стає українознавство;
- видати щонайменше 100 рефератів з усіх аспектів українознавства; портрети історичних діячів та діячів культури українського народу, літописи і билини державної України в перекладах на живу мову;
- створити Центральний видавничий фонд, щоб видавати книжки з усіх аспектів українознавства, заохочувати поетів і письменників, щоб своїми “творами причинилися до суцільного виховання молоді”, а також забезпечували потреби школи у високоідейних творах;
- донести “українські діточі журнали до всіх шкіл, де вчиться українська молодь”;
- “допомогти українському вчителю виконувати його обов’язки й завдання в діяльності національного виховання”;
- потрібно самостійно тлумачити історію й географію України, “а не тільки в залежності від історії і географії Польщі”;
- вважати “дальші студії над характером духовності українського народу за важливу справу для практичної педагогіки і закликає вчених-дослідників психіки

українського народу, щоб присвятили цьому питанню особливу увагу”;

- “наблизити школу до потреб нашого господарського життя”;
- “розбудувати існуючі й основувати нові українські фахові школи, перемінити частину загальноосвітніх гімназій на фахові, піддержувати існуючі ремісничі бурси і творити нові”;
- “завести в усіх школах правдиві учнівські кооперативи (крамничі і щадничі)”, “створити спеціальну кредитову організацію, що допомагала б абсолювентам українських фахових шкіл довгоречинцевими кредитами”;
- реалізувати мистецьке виховання скоординованою діяльністю фахово-музичних, шкільних, просвітянських, церковних та інших національних інституцій;
- “дбати про те, щоб у репертуар шкільного навчання музики і співу входили твори народної творчості всіх часів”, “плекаати у молоді культ звуку”, зацікавити поетів, композиторів, щоб вони писали пісні спеціально для школярів різного віку;
- “наладнати контакт між навчанням рисунків і ручних праць, або об’єднати науку цих двох предметів”;
- організувати “видання шкільних підручників, рисунків, ручних праць”, “позашкільних підручників, рисунків і ручних праць, ремісничих виробів для дітей, юнаків і дорослих”, “дитячої енциклопедії із спеціальною увагою до промислу, техніки й ужиткового мистецтва”, “української термінології в усіх ділянках ручних праць”;
- “завести в усіх школах і класах індивідуальні карти; в них записували б учителі завважені характеристичні риси своїх учнів”, “впровадити обов’язковий іспит психотехнічний для тих учнів, що переходять із народних до середніх шкіл, і з середніх до вищих, щоб перевірити правильність вибору школи”, “завести для шкіл Рідної Школи інституцію шкільного психолога, щоб

досліджувати психіку української дитини та покласти основи під будову нової життєздатної української школи”, “влаштувати окремі курси для ближчого познайомлення українського вчителства з головними питаннями експериментальної психології”;

- “ввести в програми шкільного навчання гігієну, як рівновартний предмет науки, підготувати кадри вчителів гігієни й придбати шкільних лікарів-гігієністів”, “навчати молодь обов’язково плекання немовлят і малих дітей”, “зміцнювати в громадянстві переконання, що протиалкогольне й протинікотинне виховання шкільної молоді є одним із дуже важких засобів для її духовного, фізичного й етично-морального розвитку”;
- “вжити всіх засобів, щоб зацікавити ширше громадянство значенням фізичного виховання”, організувати для молоді літні табори, міжшкільні змагання, “вжити заходів, щоб командування (накази) при фізичних вправах... відбувалися в українській мові”;
- вжити всіх заходів, “щоб добути українському народові відповідну кількість шкіл усіх категорій, типів і шаблів, починаючи з установ дошкільного виховання, аж до університету – шкіл академічного ступеня, згідно з чисельним станом українського народу та виховно-освітніми його потребами”;
- “конгрес висловлюється проти втягання шкільної молоді в які-небудь політичні організації”;
- двомовність (утравкізм) у шкільному вихованні й навчанні з наукового погляду є недоречною, з педагогічного – шкідливою”;
- домогтися “скасування перепон у розбудові українського приватного шкільництва та виховно-освітніх установ”;
- докласти усіх зусиль, “щоб влада повернула для української молоді скавтову організацію “Пласт”;
- звернутися “до української преси, щоб присвятила справам виховання більше уваги, та вияснила широким

кругам українського громадянства важливу суспільну функцію виховання” [9, с. 225–236].

Другий Український педагогічний конгрес було проведено 3–4.11.2005 р., приурочивши його до 70-річчя з часу проведення I Конгресу.

На II Конгресі (2005 р.) аналізувався стан виконання основних завдань ухвали I Конгресу. При цьому зазначалося, що не всі завдання ухвали виконані. Деякі з них були покладені в основу ухвали II Конгресу. До речі, зазначимо, що це був перший в новітній історії України Конгрес, на якому громадськість рекомендувала Президенту України, Кабінету Міністрів України, МОН України, АПН України, органам місцевого самоврядування виконати низку заходів, щоб вивести українську освіту із зтяжної кризи. Ми глибоко сподівались, що новообрана демократична українська влада шукатиме підтримки в громадськості у своїй активній реформаторській діяльності. На жаль, добрі запальні промови на Майдані (2004) залишилися голими деклараціями, а сподівання щодо розвитку громадянського суспільства не підтверджувалися відповідними діями владних структур.

Якщо лаконізувати зміст ухвали II Конгресу, її сутність зводилася до таких основних завдань:

- неухильно дотримуватися усіх зобов'язань, даних під час президентських виборів на Майдані (2004), щорічно звітувати на Майдані 21 листопада про стан їх виконання;
- привести у відповідність до чисельності українців (77,8%) кадровий потенціал, кількість навчальних закладів та учнів у них, засоби масової інформації, видання українських книг, періодичних видань тощо;
- дотримуватися принципів пріоритетності і природовідповідності у розвитку професійно-технічної освіти;
- провести необхідні енергозберігаючі заходи в освітянських приміщеннях, спрямувати частину коштів від приватизації на будівництво і капітальний ремонт

навчальних закладів, забезпечення їх необхідними підручниками, літературою і приладдям;

- затвердити Положення про зовнішнє незалежне тестування школярів і зарахування до ВНЗ, взявши за основу прийнятий на Конгресі відповідний проект;
- доопрацювати примірне Положення про освітній округ, врахувавши відповідний проект, прийнятий на Конгресі;
- організувати конкурси з написання модульних навчально-методичних комплексів;
- охопити у 2006 р. усіх вступників до ВНЗ зовнішнім незалежним тестуванням;
- організувати конкурс з підготовки програми і підручників з національного виховання учнів;
- підготувати навчальні програми і відповідні інтегровані підручники з “Українознавства” і ввести їх в інваріантну частину навчальних планів шкіл;
- заохочувати створення приватних середніх і вищих навчальних закладів;
- МОН України залучати громадські організації до розробки та експертизи основних законодавчих актів про освіту, нормативних документів, звітувати перед громадськістю про свою роботу;
- підтримати громадський рух “За високу якість української освіти”, збільшити фінансування освіти (10–12% від ВВП);
- привести пенсійне забезпечення педагогічних працівників до нормативів державних чиновників;
- організувати перевидання матеріалів I Українського педагогічного конгресу;
- підтримати ініціативу ЛКТ “Рідна школа” щодо створення Всеукраїнського товариства “Рідна школа”.

Стан виконання рішень II Конгресу глибоко аналізувався на III Українському педагогічному конгресі (грудень 2009 р.). Крім ухвали, на III Конгресі було прийнято ряд важливих документів. Зокрема, це:

- рекомендації III Українського педагогічного конгресу щодо удосконалення умов прийому до вищих навчальних закладів України;
- проект державної програми системного реформування освітньої галузі в Україні;
- проект закону України про систему громадсько-освітянського самоврядування в Україні;
- статут всеукраїнського товариства “Рідна школа”.

Затверджені проекти важливих нормативних документів біли надіслані в Міністерство освіти і науки України, але відповідей не отримали й досі.

Львівське крайове товариство бере активну участь у розробці актуальних нормативних актів всеукраїнського масштабу.

Сьогодні обговорюються проекти Концепцій мовної і літературної освіти, а також проект Закону України “Про вищу освіту”. Висловимо міркування щодо них.

Запропонований проект Концепції літературної освіти грішить багатослів'ям і має, на наш погляд, такі недоліки:

- серед чинників актуалізації нової Концепції літературної освіти відсутній основний, який пов'язаний з “тотальним наступом проросійських реакційних сил на українську культуру і мову, правдиву історію, демократичні свободи, церкву Київського патріархату та ін.”;
- особлива роль відводиться російській літературі “як художньо-словесному надбанню, у тісній взаємодії з яким протягом століть формувалася українська література” (в історичному плані – все навпаки); російська література відокремлюється від літератури інших національностей, їй надається нічим необґрунтований пріоритет;
- головну мету літературної освіти сформульовано за космополітичним принципом (її можна перенести у будь-яку іншу країну), з-поміж названих цілей відсутні дидактичні;

- серед завдань вивчення літератури відсутні чи не найголовніші (розвиток культури і техніки читання, виховання національної гідності, патріотичних почуттів тощо); на перше місце поставлено завдання “підвищення рівня загальної культури школярів”, яке є важливим для кожної нації, але для українців на першому плані мають ставитися завдання з виховання монолітної української нації;
- з-поміж названих традиційних принципів літературної освіти є й такі, які не є вихідними положеннями літературної освіти: “взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній діяльності учня”, “шкільний аналіз та інтерпретація твору” тощо – це словесна еkleктика;
- не варто принцип ціннісного підходу відносити до специфічних, тим більше, що за своєю суттю – це класичний принцип природовідповідності; принцип “вивчення літератури в контексті розвитку культури і мистецтва” і принцип діалогізму доцільно зінтегрувати в один – “принцип діалогу культур”, а принцип “нерепресивної свідомості, толерантності, мультикультуралізму” сформулювати як принцип демократизму; серед принципів літературної освіти провідне місце повинні займати принципи духовності та патріотизму;
- завдання вивчення літератури в тих чи інших класах сформульовані надто абстрактно, а подекуди й невірні; наприклад, важко погодитися, що у V класі можна “сформувати в учнів стійкий інтерес до читання, адже в учнів ще для цього недостатньо сформована навіть техніка читання”.

Як відомо, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України підготувало також проект Концепції мовної освіти. Хоча у цьому проекті більша увага акцентується на розвиток української мови, однак і тут у багатьох випадках послуговуються принципом космополітизму. Зокрема, це

стосується чинників, які актуалізують нову Концепцію мовної освіти. У стратегічній меті сучасної освіти становлення патріота України винесено на останню позицію. Очевидно, як вияв меншевартості звучить пропозиція утверджувати російську мову – мову національної меншини – мовою міжнаціонального спілкування. Не витримує критики й завуальований демократичними намірами вільний вибір мови навчання. До чого це призводило за Австро-Угорщини, Польщі і СРСР – мали можливість пересвідчитися. Тому спочатку потрібно збудувати демократичне суспільство, міцну незалежну українську державу, після багаторічних цькувань і переслідувань української мови – відновити її повноцінний державний статус, продумати систему її повноцінного захисту, паралельно створити умови для розвитку мов національних меншин, не надаючи жодній з них пріоритетів. Як відомо, демократія не передбачає вільний вибір мови, батьків та ін., – це невід’ємні природні процеси.

Нинішня влада робить хибні кроки в напрямі утвердження російськомовного інформаційного простору, розширення поля вживання російської мови, російської попси, ревізії під диктовку “старшого брата” історії України тощо. 1 лютого 2011 р. Верховного Рада ухвалила в першому читанні законопроект про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення”, що передбачає скасування квот для українського музичного продукту (до 50%). І мотивація, начебто, серйозна і об’єктивна – вільна конкуренція. Тільки як конкурувати українській мові чи пісні з сусідніми зі Сходу, якщо більшість чиновників вищих ешелонів влади послуговуються російською мовою і заохочують до ренегатства. І результати не забарились. Більшість українських артистів враз забули про найбільш мелодійну і співучу рідну мову, українську пісню. Очевидно, за невеликі гроші співають на великих концертах здебільшого російські пісні.

Дещо невизначеним є перше завдання вивчення мов (“вироблення в учнів стійкої мотивації у вивченні певної мови”). Тут потрібно чітко зазначити “у вивченні української мови як

державної та інших мов”, а також зацентувати, що українська мова – це не лише засіб спілкування, а й – розвитку української України, входження її до європейської і світової спільнот.

Багато розмов точиться навколо проблем реформування освітньої системи в Україні. На жаль, мало що зроблено. Середня школа залишається типовою, а її старша ланка непрофілізованою. Створені хаотично 560 гімназій і 355 ліцеїв не можуть охопити профільним навчанням усіх учнів і поглиблюють проблеми якісного навчання у вищій школі (на кого рівнятися, наприклад, під час навчання вищої математики на I курсі, якщо 20% студентів закінчили ліцеї, де поглиблено вивчалась математика, а решта її вивчали на загальноосвітньому рівні?). Старшу школу потрібно реформувати системно, відкривши в кожному районі необхідну кількість гімназій, ліцеїв, професійних училищ, реальних шкіл, причому більше 50 % випускників основних шкіл повинні здобувати робітничі професії (два роки навчання у загальноосвітній школі за технологічним профілем – це марно втрачені роки). Великою помилкою було припинення переходу на 12-річне здобуття середньої освіти. І основна причина не брак коштів (їх потрібно було не більше 450млн.грн), а бажання нової влади сподобатися людям. Не вийшло. Причому влада “хоронила” 12-річну середню освіту за радянським звичаєм руками самих освітян, організувавши за спеціальним сценарієм парламентські слухання.

Тепер міністр освіти, науки, молоді і спорту констатує, що більше 60% студентів I курсу, які одержали більше 190 балів під час ЗНО, не справились із завданнями з математики. А чому ж не дослухались до вчених із НАПН України, які досліджують складні психолого-педагогічні процеси засвоєння знань. Так-от, щоб засвоїти запропонований обсяг елементів теоретичних знань і практичних дій з кожного навчального предмета потрібно враховувати і швидкість засвоєння знань учнями, і період їх забування. За нашими математичними розрахунками і дослідженнями для успішного засвоєння програми профільного навчання з математики потрібно не лише 8-9 тижневих годин, а й

не менше як три роки навчання. Крім того, необхідно зменшити кількість навчальних предметів (до 10, нині 18), використовуючи принципи диференціації та інтеграції. Тобто, слід максимально диференціювати профільні предмети та інтегрувати – непрофільні.

В умовах дворічної старшої школи, навіть за ідеальних умов (повноцінне профільне навчання, високопрофесійний вчитель, якісні підручники), неможливо досягти високого рівня середньої освіти, тобто повного засвоєння визначеного ядра головних знань з профільних предметів для успішного навчання у вищих навчальних закладах. До речі, за нашими дослідженнями впродовж 10 років коефіцієнт повного засвоєння випускниками шкіл елементарних знань з математики коливається в межах 0,10–0,18, тобто є незадовільним. Чи можуть такі випускники навчатися у класичних та профільних університетах за відповідними спеціальностями? Хіба що за хабарі!

Потрібно зважити й на те, що ще 40 років тому на математику у V–XI класах відводилось 6 тижневих годин, а нині – чотири.

Ніхто під час парламентських слухань не говорив про ще дві переваги 12-річної школи – це можливість здобувати повну вищу освіту за 4 роки (бакалавр), а також освоювати робітничі професії у стінах шкіл (де відсутні професійно-технічні училища) для 50% і більше випускників основних шкіл. Нині усі бідкаються про кризу професійно-технічної освіти, відсутність робітничих кадрів. Однак потрібно справедливо зауважити, що основні причини такого стану у незадовільній макроосвітній політиці МОН України, ігноруванням принципу природовідповідності (нині у ВНЗ більше 900 тис. ліцензованих місць, а вступає у 2011 р. 255 тис. випускників шкіл, за таких умов більше 80% випускників середніх навчальних закладів навчається у ВНЗ (наприклад, у Німеччині біля 30%, у колишньому СРСР – 25%). Вищі навчальні заклади, особливо приватні, змушені майже усім студентам давати вищу освіту (інакше не стане коштів на утримання ВНЗ тощо).

Львівське крайове товариство “Рідна школа” чи не єдине в Україні пропонувало альтернативні проекти Національної доктрини розвитку освіти в Україні (2001), профільного навчання (2003), а також проект Державної програми системного реформування освітньої галузі в Україні (2009), однак влада їх проігнорувала. Сьогодні пожинаємо плоди – низька, а подекуди незадовільна, якість освіти на всіх освітніх ланках – основна вимога Болонського процесу для вищої школи.

Нині чимало дискусій, заперечень викликала нова редакція проекту Закону України “Про вищу освіту”. Основне несприйняття викликають кількісні показники студентів денної форми навчання, які визначають статус вищого навчального закладу. Оскільки цей критерій оптимізації ВНЗ викликає протести студентів і викладачів, тому нині пропонуються інші показники: кількість галузей освіти та наукових спеціальностей. Однак нова пропозиція потребує наукового обґрунтування. Наприклад, чому якщо в закладі не менше восьми сфер освіти і 20 наукових спеціальностей, то він претендуватиме на статус класичного університету, а якщо відповідно 4 і 8 – то профільного?

Зрозуміло, що заданими числовими показниками влада намагатиметься зменшити кількість ВНЗ, що цілком об’єктивно, адже в Україні, більше 800 ВНЗ, і, наприклад, 60 – у Франції – спонукають це робити. Однак, на наш погляд, строга регламентація кількісних показників студентів, що навчаються на денній формі навчання, призведе до формального об’єднання ВНЗ і, крім клопотів, нічого не дасть. Оскільки кількісні показники можуть кожного року суттєво коливатися, тому або прийдеться не виконувати Закону “Про вищу освіту”, або часто змінювати статус ВНЗ. Крім того, заданим показникам не відповідають навіть окремі всесвітньо відомі університети. Отже, потрібно запропонувати такі методи інтеграції ВНЗ, які будуть логічними і підтримані суспільством. На наш погляд, слід поступово зменшувати кількість ліцензованих місць, привівши їх до реальних потреб сьогодення. Крім того, необхідно збільшити

кількість балів незалежного тестування під час зарахування випускників до ВНЗ (наприклад, зі 124 до 150), причому диференціювати їх за спеціальностями. Найкращий спосіб об'єднання вищих навчальних закладів – це їхня добровільна згода. На основі консенсусу потрібно скласти науково-обґрунтований комплексний план системного реформування освіти і затвердити його Верховною Радою України.

У проекті Закону “Про вищу освіту” є статті, які погіршують статус української мови. Так, у статті 5 вказується, що “Мова (мови) навчання у вищих навчальних закладах визначається відповідно до Конституції України та Закону України “Про мови”. Очевидно, що автори проекту Закону “Про вищу освіту” сподіваються змінити Конституцію України, прийняти нинішню редакцію проекту Закону “Про мови” і тим самим підвищити статус російської мови до державної. Тому потрібно вимагати, щоб у цій статті було чітко записано, що “навчання у вищих навчальних закладах ведеться українською мовою”.

Крім того, у проекті Закону “Про вищу освіту” невизначеними є такі дуже важливі поняття, як “якість вищої освіти” і “якість освітньої діяльності” (ст. 1 (21, 22)).

На наш погляд, не має підстав вводити три освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти (“молодший спеціаліст”, “бакалавр”, “магістр”). За своєю суттю у проекті молодший спеціаліст (ст.7(1) і бакалавр (ст.7(2) нічим не відрізняються, причому і молодший спеціаліст, і бакалавр є лише різними рівнями вищої освіти. Отже, вищу освіту в Україні можна буде здобувати за 2–3 роки після закінчення середньої школи. Очевидно, що в Україні, як і в усіх цивілізованих країнах, потрібно залишити два освітньо-кваліфікаційні рівні: “бакалавр”, “магістр”, причому навчання на бакалавраті, оскільки середня школа є одинадцятирічною, повинно тривати 5 років і давати повну вищу освіту.

Тоді навчання в магістратурі (1,5–2 роки) можна зінтегрувати з навчанням в аспірантурі (3 роки), тобто, щоб здобути освітньо-кваліфікаційний ступінь магістра, потрібно

захистити диплом, провчившись 1–1,5 роки, а для здобуття освітньо-наукового рівня доктора філософії – продовжити навчання в аспірантурі (1,5–2 р.) і захистити дисертацію.

Дуже часто проект Закону “Про вищу освіту” передбачає потребу у підзаконних актах спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки. На наш погляд, закон “Про вищу освіту” повинен делегувати більше повноважень університетам (академіям), утверджуючи їх автономію.

Таким чином, щоб вивести освіту в Україні із затяжної кризи потрібно на макрорівні реалізувати такі заходи:

- запровадити 3–річну старшу школу, диференціювати її на два напрями: академічний (гімназія, ліцей), професійний (училище, реальна школа), а також модульно-рейтингову систему навчання;
- зменшити кількість навчальних предметів у старших класах до 10 (5–6 диференційованих профільних, решта – інтегровані);
- зменшити кількість вищих навчальних закладів (до 100), зінтегрувавши на добровільних засадах малочисельні ВНЗ у потужні університети і зменшити кількість ліцензованих місць у них (250–300 тис.), врахувавши кількість випускників і реальну потребу у фахівцях, змістивши акценти з економічних, юридичних на фундаментальні спеціальності;
- удосконалити зовнішнє незалежне тестування, збільшити кількість балів ЗНО (до 150) для вступу до ВНЗ, ліквідувати пільговий прийом до ВНЗ, після докорінного реформування освітньої системи перейти на процесуально-елективний відбір випускників гімназій, ліцеїв до ВНЗ (незалежна державна атестація після їх закінчення і зарахування до ВНЗ за її результатами);
- прийняти загальноєвропейські підходи до ступеневої підготовки фахівців (бакалавр, магістр);

- запровадити незалежну державну атестацію випускників бакалаврату з обов'язковим знанням однієї з іноземних мов;
- зменшити кількість навчальних дисциплін до 6–7 у ВНЗ, які одночасно вивчаються на курсі, використовуючи інтеграцію споріднених дисциплін.

Нині рідношкільники готуються гідно зустріти 200-річчя від дня народження М.С.Шашкевича. Заплановано цикл заходів:

- міжнародні Шашкевичівські читання (6-7 червня 2011 р.);
- підготовка і видання книги “М. Шашкевич і Радехівщина”, написання віршів про М. Шашкевича і видання книг;
- видання альбому малюнків “Слідами М. Шашкевича”.

Але найважливішим з-поміж заходів, які присвячені 200-річчю від дня народження М. Шашкевича, є створення музею-садиби у с. Нестаничі, у якому Маркіян Семенович працював парохом у 1838–41 рр. Музей-садиба твориться як всеукраїнський проект, за народні кошти (потрібно близько 500 тис. грн.). Відповідні листи направлені Президенту України, Прем'єр-міністру, голові Верховної Ради, керівникам фракцій, народним депутатам, владним структурам усіх областей, вищим навчальним закладам України та ін.

Посильні для Вас кошти просимо перераховувати на рахунок №26008318026 в АТ Райффайзенбанк “Аваль”, МФО 380805 ЕДРПОУ 36736940 за адресою: м.Радехів, вул. А. Шептицького, 2.

Крім того, за ухвалою III Конгресу рідношкільники готують посібники для національного виховання учнів та посібники для варіативної частини навчальних планів шкіл.

Наше товариство представлене у Громадській раді при Львівській облдержадміністрації, яка розпочала свою активну діяльність.

Таким чином, славні традиції рідношкільників продовжують нинішні активні представники української інтелігенції. А роботи дуже багато. Бо і нині, вже в незалежній Україні, потребує захисту українська мова, українська історія, українська школа і

освіта, зрештою, український вчитель. Тож гуртуймо і зміцнюймо свої ряди, розширюймо поле діяльності, борімося за себе і за українську Україну.

1. Білавич Г. Українське педагогічне товариство “Рідна школа”: етапи становлення та розвитку / Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альм. – Ч.1. – Львів, 2001.
2. Біленький Я. Шкільні підручники для середніх шкіл // 25-ліття Т-ва “Учительська громада”. Збірник. – Львів, 1939.
3. Вага рідної школи // Діло. – 1926. – Ч.131.
4. Вальо М. Книговидавнича діяльність УПТ “Рідна школа” (Бібліографічний огляд) / Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність: Наук. альм. – Ч. I. – Львів, 2001.
5. Великанович Д. За українську школу. – Львів, 1937. – С.13.
6. Видержати // Діло. – 1925. – Ч.211.
7. Герасимович І. Уздоровлення українського приватного шкільництва // Діло. – 1925. – Ч. 157–158.
8. Грушевський М. Що ж далі // Літ-наук вісник. – 1895. – Кн. 2. – С. 2–5.
9. Перший Український Педагогічний конгрес. 1935. – Львів, 1938.
10. Рідна школа. – 1938. – Ч.23–24. – С.386.
11. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К., 2001.
12. Ступарик Б. Школі – національне виховання молоді (вибрані статті). Івано-Франківськ, 2005.
13. Франко І. Наші народні школи і їх потреби / Іван Франко. Педагогічні статті і висловлювання. К., 1960. – С. 106.
13. Центральний державний історичний архів України у м.Львові. Ф.206. Оп.1, спр 34, арк. 1.

Рідна школа, рідна школа –
Ти в житті моїм основа.
Рідна школа, вчитель рідний,
Клас веселий і привітний.

Рідна школа, рідна мова, –
Ви для нації опора,
Вас душили і топтали,
Розпинали і карали.

Раб німий не протестує,
Тихо плаче і гарує.
Без освіти, як без сонця,
Сохнуть квіти на віконці.

Заберіть у птаха мову –
Чи почуєте в діброві
Солов'їні трелі ніжні,
Чи шушукання берізки?

Рідна школа розвиває,
Рідне слово піднімає –
Ввись у небеса безкраї,
Де ангелики літають,

Світить сонечко погідне
І освячує країну –
За талант, за слово рідне,
Що не впала у руїну,

А боролася віками
За свободу з ворогами.
В цій борні була основа –
Рідна школа й рідна мова.

**ПІДГОТОВКА КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИЧИХ КАДРІВ
У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ:
ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ
“РІДНОЇ ШКОЛИ” І СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ***

ЯРОСЛАВ КАМІНЕЦЬКИЙ

Визначний діяч товариства “Рідна школа” Лев Ясінчук у рік п’ятдесятиріччя від його створення підкреслював: “Історія п’ятдесятиліття “Рідної школи” – це історія культурних змагань українського народу, це українська Голгофта й заповідь Воскресення. Які моменти розвитку переживав весь український нарід, такі самі ступні переходила й “Рідна школа”. Вона є відзеркаленням, а часто й провідником своєї доби. Бодай у ділянці шкільництва”. Ці слова і тепер, через 80 років, є актуальними для відновленого в умовах незалежності України в 1991 році нашого крайового товариства, що було закритим у 1939 році. Цей же автор наголошував: “Не можна заперечити, що економічний розвиток народу – це конечна умовина освідомлення, двигнення й поставлення його в ряди культурних і сильних народів. Але ще більша правда, що тільки освічений нарід може двигнутися, відродитися й прямувати до своєї природної мети” [8, с. 245–246].

Українські та зарубіжні вчені стверджують, що наша економіка є надзвичайно хворою, енергомісткою і ресурсозатратною. Вона споживає великий обсяг ресурсів на виробництво продукції та надання послуг. З матеріаломісткістю виробництва пов’язана важлива соціальна проблема – частка заробітної плати у вартості продукції досягає 10–15 відсотків, тоді як у розвинутих країнах 60–70 відсотків. Цю проблему можна вирішити лише зменшенням частки матеріальних

© Камінецький Ярослав, 2011

*Подано в авторській редакції

чинників у сукупних витратах виробництва, замінивши їх підвищенням оплати праці. Тобто, перетворення національної економіки з ресурсозатратної на ресурсощадну дозволить розв'язати багато соціально-економічних суперечностей у суспільстві.

Надлишкова емісія грошей для покриття Держбюджету впродовж усіх років незалежності України призводить до приросту грошової маси в обігу, що випереджує збільшення обсягу товарів і появи надлишкового попиту на ті ж товари і зростання цін. Зрослий попит задовольняється не на основі вітчизняного виробництва, а збільшення імпорту товарів. Таким чином, Україна сприяє розвитку економіки інших держав, знищуючи власних виробників, які не спроможні конкурувати ні на світовому, ні на власному ринку. В результаті слабо наповнюється державний бюджет, найбільшу частку якого витрачається на соціальну сферу, в тому числі й на освіту.

На практиці сьогодні бачимо дуже низьку якість підготовки спеціалістів і кваліфікованих робітників, які не спроможні після закінчення вищого чи професійно-технічного навчального закладу забезпечити високу продуктивність праці та збільшити кількість якісних товарів на ринку.

Тому не вдається домогтися швидкого зростання добробуту населення, бо лише через мобілізацію самого народу до продуктивної праці, розвитку малого і середнього бізнесу, насичення ринку вітчизняними товарами, яке можливе лише за умови повсюдної організації якісної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації виробників, як з числа молоді, так і дорослого населення, можна досягти зростання життєвого рівня народу.

Отже, для пріоритетного розвитку економіки одним з найголовніших факторів є розвиток людського капіталу, формування сучасного виробничого персоналу. Інформаційне суспільство не може розвиватися без підготовки високих професіоналів, здатних не просто використовувати найновіші технології, а й здійснювати прориви до надвисоких технологій.

Водночас, інтелектуалізується і праця кваліфікованих робітників. Тому сучасній економіці вкрай потрібні робітники високої кваліфікації, яких в Україні в загальному складі виробників є всього 9–10 відсотків, що в п'ять разів менше, ніж у розвинутих країнах.

Як стверджує Н. Ф. Степко: “У всіх країнах вища освіта стає все масовішою, що неможливіє елітну освіту в рамках одних і тих самих програм навчання. Отже, потрібно чітко ранжувати програми післясередньої освіти відповідно до можливостей їх сприйняття кожною категорією випускників середньої школи та з урахуванням того, що нашому ринку праці потрібні не тільки бакалаври та магістри, а й (можливо, ще більше) кваліфіковані робітники” [6 с. 81].

На жаль, в Україні особливо гіпертрофованою, розпорошеною, витратною і переважно не якісною є вища школа з її 882 вищими навчальними закладами, в.т.ч. 325 університетами, і приблизно з такою ж кількістю відокремлених філій з загальною чисельністю 2, 8 млн. студентів. Доступ населення до вищої освіти, тобто, громадян відповідного вступові віку в Україні становить близько 81 відсотка, що помітно перевищує аналогічний показник економічно розвинутих країн (ОЕСР), який дорівнює до 72 відсотків, хоч саме на ці країни припадає майже 80 відсотків світового внутрішнього валового продукту [3, с. 84–85].

Таким чином, в Україні вища освіта стала майже всезагальною. Тішитися від цього не можна, бо економіці держави та її соціальній сфері стало гірше. Адже стихійний процес різкого збільшення вищих навчальних закладів негативно позначився на розвиткові та якості вищої школи.

Неконтрольоване збільшення вишів без зростання кількості висококваліфікованих викладачів, зміцнення матеріальної бази, розширення наукової діяльності привела до зниження успішності студентів, знецінення статусу документів про освіту, створило труднощі з працевлаштуванням підготовлених спеціалістів.

Водночас, прийом до ПТНЗ на робітничі професії складає до 16 відсотків від чисельності населення відповідного вступові віку, що не є логічним і зумовлює неадекватну кваліфікаційну структуру і неякісну підготовку кваліфікованого персоналу. Надлишок фахівців з вищою освітою спричиняє небажання роботодавців інвестувати кошти в підготовку висококваліфікованих кадрів.

Поглинаючи великі кошти з держбюджету (понад 2 відсотки ВВП), вища школа витрачає їх неефективно, відтягуючи на себе значні асигнування, спричиняє фінансовий дефіцит у професійно-технічній та середній освіті, що не узгоджується з освітньою практикою держав ОЕСР, в яких державне разом з приватним фінансування вищої освіти становить 1,3–1,5 відсотка ВВП [3, с. 85].

Потрібно взяти до уваги, що за результатами досліджень розподіл дітей одного віку за інтелектуальними можливостями виглядає в середньому так: розумова обдарованість – 2–3 відсотки; підвищені розумові здібності – 16–18 відсотків; розумова норма – 56–62 відсотки; знижені розумові здібності 16–18 відсотків; різні ступені розумової дефективності – 4–5 відсотків. Ці показники лежать в основі принципу природовідповідності. Неважко здогадатися, якої якості є вступники до ПТНЗ і чи можна з частини з них підготувати висококваліфікованого робітника – професіонала. Тут є над чим помислити.

Виважено і влучно оцінку стану сучасної української освіти дав Президент НАПН України В. Г. Кремінь: “У професіоналізованій (професійно-технічній, вищій, післядипломній) вітчизняній освіті різко порушено баланс між її основними компонентами, що виявляється в неоптимальності їх мереж і управління ними, чисельності учнів і студентів, кадрового, фінансового, інформаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення, невідповідності змісту, структури і якості підготовки робітників і спеціалістів до потреб і очікування громадян, роботодавців і суспільства.

Профтехосвіта залишається подрібленою і дезінтегрованою з економікою. Так само розпорошеною і дезінтегрованою з дослідницькою сферою, а відтак, за певним винятком, низької якості є вища освіта (серед високореєтингових університетів світу немає вітчизняних). Фрагментованою, концептуально не оформленою виявляється і післядипломна освіта” [4, с. 8].

Як бачимо, економіка України страждає від небувалого перевиробництва дипломованих бакалаврів та магістрів, а той же час реально потребує висококваліфікованих і кваліфікованих робітників. Якість вищої освіти падає, бо у виші приходять студенти, які не можуть або не хочуть вчитися. Випускникам вищих навчальних закладів важко працевлаштуватися, а роботодавцям знайти потрібних і добре підготовлених спеціалістів.

Наприклад, дефіцит робітничих кадрів з видобутку корисних копалин і будівництва складає в Україні 52 тис. вакансій, робітників металургійних та машинобудівних професій – 63,7 тис. осіб. Для порівняння, – 60 ПТНЗ Львівщини за рік випускають 13 тис. кваліфікованих робітників, а випускали колись до 25–28 тис. робітників на рік. То ж хіба можна зменшувати кількість училищ і учнів профтехосвіти?

Міністерство економіки та Міністерство праці і соціальних питань України не виконують рішень Ради національної безпеки і оборони щодо забезпечення потреб у кваліфікованих робітниках. Роботодавці в більшості відсторонені від професійно-технічної освіти, в результаті дві третини випускників не проходять практики в умовах виробництва.

Матеріально-технічна база ПТНЗ майже повністю застаріла. За останніх 20 років ПТНЗ не отримали ні нової техніки, ні матеріалів, ні сировини, ні інструментів. Закрито майже третину училищ і ліцеїв, контингент учнів ПТНЗ скоротився наполовину. Сучасними педагогічними програмами, засобами навчання заклади профтехосвіти забезпечені лише на 50 відсотків від потреби. За три роки не видано жодного підручника для ПТНЗ за кошти держави.

Отже, стан більшості закладів ПТО є плачевним і, по суті, незадовільним. Потрібно бити на сполох, змінити ставлення Уряду, Міністерств, соціальних партнерів до професійно-технічної освіти.

Потрібні не косметичні заходи щодо розвитку професійної освіти і підготовки виробничого персоналу, а кардинальні кроки щодо внесення змін у законодавство, яке б у першу чергу посилило роль роботодавців у якісній підготовці висококваліфікованих робітників у потрібних для економіки пропорціях.

Необхідно, нарешті, перейти до громадсько-державного управління цією галуззю освіти і робити це негайно, бо створюється такий дефіцит робітничих кадрів, який практично в найближчі роки буде неможливо виправити.

У доповіді про проблеми фахової школи на I Українському педагогічному конгресі в 1935 році інженер Р. Білінський, характеризуючи стан суспільного розвою західноукраїнських земель в умовах Польщі, висловив думки: “Селянський масив успіли ми доповнити тоненькою верствою умових працівників т. зв. інтелігенції. Зате занедбали ми торгівлю, промисел і ремесло, не витворили станів, які рішають про характер міст, що все і всюди панують над територією. За втрату міст заплатили ми програною війною, а тепер платимо дальше безробіттям і нуждою. Ті неправильності в нашій суспільній структурі треба вирівняти, якщо не маємо залишитись народом-калікою. Найбільше в цьому напрямі може зробити відповідна школа”. [2, с. 160].

У цих словах вбачаємо не тільки перегук епох, але й певну значущість порівняння, що підготить до оцінки сучасного стану професійної освіти та її ролі в суспільному житті.

Останнім часом тривогу із-за нинішнього стану профтехосвіти забили і професійні спілки, вони переконані, що заощаджуючи на цій галузі освіти, влада позбавляє Україну перспектив розвитку як високотехнологічної держави, ставить

під загрозу її конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці.

Вже сьогодні щорічно Україна потребує ввезення з-за кордону до 300 тис. висококваліфікованих робітників різних професій. Тож чому при величезній кількості незайнятого населення і безробітних, з яких до 70 відсотків становлять спеціалісти з дипломами про вищу освіту, ми повинні вдаватися до таких непопулярних і непотрібних акцій?! Плодимо безробітних з вищою освітою, а наші дороги ремонтують і будують нові автошляхи робітники з Туреччини, Македонії, Словаччини та ін.

У керівництві держави чомусь немає усвідомлення, що кожна наукову ідею, проект, інновацію, інженерну розробку чи певний винахід потрібно матеріалізувати. Це можуть зробити тільки висококваліфіковані робітники, яких так обмаль у нашій державі.

Ось чому в глобальному рейтингу конкурентоспроможності за 2010 рік Україна серед 58 країн світу займає 57 місце. За іншими оцінками експертів економіка України є найменш конкурентоздатною серед європейських економік. Аналітики вважають, що посилення позицій нашої держави можливе тільки за умов створення вітчизняного людського капіталу, в якому першорядне місце має бути відведено системі професійної освіти і навчання.

Наприкінці 2010 року в Італійському м. Турині під егідою Європейського фонду підготовки (ЄФП) відбулася конференція “Зміцнення зв’язків з ринком праці – пошук нових шляхів розвитку професійної освіти в сучасну епоху”, в якій взяли участь міністри, заступники міністрів та наукові експерти, які опікуються питаннями взаємозв’язків освіти з ринком праці, пошуком нових шляхів розвитку профосвіти. Комісар Європейського Союзу з питань культури та молоді Андроулла Васіліу зазначила, що до 2020 року буде постійна потреба у фахівцях високого рівня з професійними вміннями, які займатимуть більше половини робочих місць в економіці.

Перед урядами і навчальними закладами стоїть складне завдання: дати випускникам таку професійну підготовку, що дозволить їм відповідати на вимоги реального сектору, бути чітко зорієнтованими на ринок праці, володіти професійними навичками, необхідними працедавцям або конкретним галузям економіки [7, с. 3].

Так думають і працюють у Євросоюзі. В Україні стурбованість про набір до вишів не спадає. Система вищої освіти ніяк не хоче зменшувати кількість студентів, тобто продовжує боротись за кількість, а не якість підготовки саме затребуваних в економіці фахівців.

Чомусь у Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту України не можуть зрозуміти, що витрачаються величезні кошти на тих, хто або не хоче вчитися або не здатний вчитися. Фактом є те, що кількість добросовісних студентів стає все меншою, тобто збільшується число неякісно підготовлених спеціалістів.

Потрібно нарешті подивитися на проблеми освіти з точки зору системного підходу. Із-за гіпертрофованої вищої школи знижується якість навчання і в загальноосвітній школі через легкість вступу до вишів, не кажучи вже про ПТНЗ, в яких домінують діти із заниженим рівнем розвитку, що часом не у змозі добре засвоїти знання навіть за основну школу.

Отже, бачимо серйозні кризові явища в освіті держави, хоча маємо і ряд передових шкіл, ПТНЗ і вишів, які дають високий рівень знань, умінь і навичок, вихованості та розвитку дітей і молоді.

Основою основ освіти, в т.ч. професійної є загальноосвітня школа, в якій формується майбутнє суспільство знань. “У школі має бути висока духовна мета залучення учнів до праці ... Зараз у навчальному процесі узаконено предмет “ Технології ”, звичайно технології виробництва. Але на сьогодні в початковій школі робочі кімнати знищили, на 50 відсотків в загальній школі знищено технологічні уроки, знищили урок вибору професії ... Школа має створити такі умови, щоб дитина себе проявила і відкрилась. Як кінцевий результат ми маємо отримати соціально

адаптовану дитину. Але як це зробити, якщо є 40 тис. видів діяльності? Тому треба розділити освіту на базову й функціональну. Потрібно, щоб були лабораторії, які на професійному рівні допоможуть кожній дитині відкрити себе. Тоді дитина завчасно зможе коректувати свої психофізіологічні характеристики” [5, с. 4–6].

Ці думки Першого віце-президента НАПН України, директора Інституту педагогіки НАПН України В. М. Мадзігона є надзвичайно актуальними, бо “загальновідомо, що умови формують людину, отже треба їх створити. Відомо, що країни стають високотехнологічними завдяки освіті, і в цьому не потрібно нікого переконувати” [5, с. 4–6].

Ці думки перегукуються зі словами, сказаними інженером Р. Білинським ще в 1935 р. на Першому українському конгресі: “Вибір звання (професії) вимагає провірення цілого ряду різнородних чинників, як: індивідуальних, психофізичних прикмет даної людини, стану її здоров’я, маєткового стану батьків, запотребування на працю в окремих фахах, провірення можливостей добути бажану освіту ...Самі батьки майже ніколи не розпоряджають всіма відомостями, тому вибір звання повинен відбуватися з правила при допомозі психотехнічної поради. Порадня для вибору професії при “Рідній школі” у Львові є саме на те ... Постійна пропаганда користання з поради надзвичайно важна. Учителство, головно вселюдних шкіл повинно про це тямити та постійно пригадувати це дітям і батькам [2, с. 165–166].

У нашій державі, на жаль, відсутня державна система професійної орієнтації в освіті, відсутні висококваліфіковані педагоги-профорієнтатори, як це має місце в усіх розвинених країнах світу, в яких відбір на здобуття певної професії відбувається не тільки за знаннями, а й за розумовими задатками, рівнем попередньої підготовки, установки на здобуття певної спеціальності (професії), відбору за природними даними.

Порушення принципів природовідповідності, особистісного підходу в організації навчально-виховного процесу в

майбутньому може призвести до трагедій, катастроф, аварій, непорозумінь тощо.

Відомий в Україні директор Калуської гімназії Д. Бахматюк висловився так: “ Прохідні до вступу у виші 124 бали – це колишня “ двійка ”. Через ці 124 бали понизився рівень навіть солідних вузів. Хіба можна навчити літератури, історії, психології економіки, математики, фізики практичного неграмотну людину, яка має знання на рівні “ двійки ” ... У нас немає ні середньої, ні вищої освіти, бо все це – великий бізнес, і з цим потрібно щось робити [1, с. 4]. І далі цей директор-педагог продовжує, що “безробітних з дипломами про вищу освіту – хоч відбавляй, а охочих отримати робітничі професії, на які росте попит не більшає. Якби в нас не було стільки вузів, то й ситуація була б іншою ” [1, с. 4].

Щороку в Україні стає на 67 тис. економістів більше, але від того економіка не кращає, а кількість робітників зменшується. Тут принагідно буде висловитись словами згадуваного інженера Р. Білинського: “Учень школи мусить знати, що він вчиться не для свідоцтва, бо і найкраще свідоцтво не допоможе, якщо він не зуміє робити того, що треба ... і буде засуджений на безробіття й нужду ...” [2, с. 166].

-
1. *Бахматюк Д.* Ми бездумно погналися за світом. // Високий замок, 8 грудня 2010 р. С. 4.
 2. *Білинський Р.* Дostroєння школи до потреб нашого господарського життя. / Перший український педагогічний конгрес; 2–е видання, доповнене. Львів: Вид-во “ Сполом”, 2008. – С. 160-171.
 3. Інвестиційно активна, багатоканальна фінансова політика в освіті / Біла книга національної освіти України / Т. Алексеєнко, В. Аніщенко (та ін.) і за заг. ред. акад.

-
- В. Кременя: НАПН України. К.: Інформ. системи, 2010. – С. 83–89.
4. *Кремень В. Г.* Слово до читача Президента НАПН України В. Г. Кременя / Біла книга національної освіти України. К.: Інформ. система, 2010. – С. 6–9.
 5. *Мадзігон В. М.* Школа майбутнього: історія й сучасність // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – № 2. – С. 4–6.
 6. *Степко М. Ф.* Проблеми вищої освіти в контексті Болонського процесу // Педагогіка і психологія. Вісник НАПН України. – № 1. – 2008. – С. 75–81.
 7. У ЄС шукають нові шляхи розвитку професійної освіти // Педагогічна газета. – № 12, грудень. – 2010. – С. 3.
 8. *Ясінчук Л.* 50 літ Рідної школи 1881–1931. Львів: Накладом товариства “Рідна школа”, 1931.

ДОБРОЧИННІСТЬ І БЛАГОДІЙНИЦТВО ЯК ВИЯВ ГРОМАДСЬКОЇ ПІДТРИМКИ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА “РІДНА ШКОЛА” (1881-1939 рр.)*

ДМИТРО ГЕРЦЮК

Українське педагогічне товариство “Рідна школа” в історію національної освіти і шкільництва беззаперечно вписало яскраву сторінку. Упродовж багатьох десятиліть в умовах чужоземного поневолення українців Галичини Товариство високо пронесло прапор рідношкільної ідеї, суттєво спричинилося до розбудови українського національно-культурного життя, виступило промотором багатьох національно важливих освітньо-шкільних починів і справ.

Заснована у 1881 р. як громадська інституція, понад 50 років своєї діяльності “Рідна школа” залишалася уособленням громадської ініціативи в освіті, глибоко відчула на собі рівень громадської опінії, готовність української спільноти краю сприймати ті чи інші рідношкільні ідеї. Визначальною формою громадсько-суспільної підтримки дій Товариства стали різноманітні прояви громадської доброчинності і благодійництва.

Загалом проблема громадської благодійності і меценатства у другій половині XIX – першій третині XX ст. для українського соціуму Галичини набула актуального характеру. Активні процеси національного відродження покликали до життя різноманітні громадські рухи, зумовили виникнення розгалуженої мережі громадських культурно-освітніх, господарсько-економічних товариств й організацій. Зрозуміло, що забезпечення їхньої діяльності потребувало відповідних матеріальних і фінансових коштів. Успіх кожного такого громадського проекту напруму залежав у великій мірі від рівня підтримки і розуміння з боку широких верств населення. З огляду

© Герцюк Дмитро, 2011

*Подано в авторській редакції

на це, та чи інша громадська інституція прагнула зробити свою діяльність привабливою, актуалізувати відповідні суспільні запити, запропонувати своє бачення вирішення проблем, тим самим спонукаючи громадськість підтримати їхні почини.

Розглядаючи фактор доброчинності і благодійництва у діяльності товариства “Рідна школа” зацентруємо увагу на двох суттєвих моментах. По-перше, важливо відзначити, що Товариство само по собі було суб’єктом доброчинної діяльності. В історії цієї організації можна відшукати чимало фактів та прикладів, коли Товариство, його повітові філії та гуртки, окремі рідношкільні діячі проявляли різні доброчинні ініціативи – засновували благодійні фонди щодо підтримки учнівської молоді з бідних родин, іменні стипендії для талановитих учнів, відкривали спеціальні приміщення (інтернати, бурси), де учні отримували можливість проживання і виховання тощо.

Так, для прикладу, у відкритому 1899 р. інституті св. Миколая у Львові, крім проживання, хлопці-школярі під керівництвом педагогів, вихователів поглиблювали знання з рідної історії, української літератури, організовували дискусії, відзначали різні національні свята тощо. Схожим на нього став і дівочий інститут ім. княгині Ольги, який, зусиллями його наставників, немало прислужився національному освідомленню українського жіноцтва. Загалом ідея створення подібних закладів отримала схвальну оцінку і набула дальшого розвитку. Попри фінансові труднощі, нестачу фондів Товариство і його філії в 1910 р. утримували 21 бурсу у різних місцевостях галицького краю [4, с. 38].

Заслуговують на увагу і благодійницькі наміри Товариства щодо надання допомоги самим освітянам. У 1897 р. на загальних зборах було прийнято рішення про створення так званого допомогового фонду для членів Товариства та їхніх родин, і в першу чергу для народних учителів. Пожертвування, що поступили від окремих товариств (“Клуб Русинок” та ін.), духовних осіб, зокрема кардинала С. Сембратовича, єпископа К. Чеховича, крилошанина о. В. Подолинського та ін. були

покладені на щадничу книжечку першого українського кооперативу – товариства “Народна Торгівля” [11, с. 28]. Більше того, під патронатом Товариства 1904 року у Львові було організовано окреме асекураційне (страхове) товариство під назвою “Любов”. Всі ці благодійницькі ініціативи тодішнього Руського педагогічного товариства згодом продовжило професійне учительське товариство “Взаємна поміч українського вчителівства”, засноване у Львові у 1905 р.

З іншого боку, для того щоб успішно провадити організаційно-просвітницьку, навчально-виховну діяльність, реалізувати свої статутні положення, задуми і плани, цілком зрозуміло, що Товариство потребувало відповідних матеріальних і фінансових ресурсів. Із зрозумілих причин отримати належну допомогу від владних структур було неможливим, тому вся надія покладалася на підтримку громадськості.

З огляду на це цікавим і повчальним для реалій сьогодення є аналіз різноманітних форм громадської благодійності і меценатства щодо підтримки діяльності товариства “Рідна школа”. Відзначимо, що ступінь громадської підтримки Товариства мав свою висхідну лінію, був детермінований рівнем дієвості та активності самої організації, адекватністю суспільним потребам того чи іншого часового відрізка.

Ретроспективно оглядаючи діяльність Товариства, не можна не помітити того факту, що все-таки воно не спромоглося швидко здобути собі широкої популярності серед української спільноти. “Двома речами, – як писала газета “Діло”, – недо-магало товариство – малим зацікавленням суспільності і недо-стачею способу притягання до себе українських вчителів” [8].

Одним із найсуттєвіших його прорахунків стало те, що в початках своєї діяльності тодішнє Руське педагогічне товариство (РПТ) не відчувало вимог і духу часу. Це був період, коли у піднесенні української нації із глибокого культурного та економічного занепаду, великі надії покладалися саме на рідну школу, “ведену силами власного народу, під керівництвом сильної шкільної організації, сильної не тільки інтелектом у

центрі, але й глибокими коріннями в народі” [11, с. 96]. Товариство ж не окреслило перед собою цього важливого завдання, його програми носили декларативний характер і тим самим не змогло стати чинником консолідації усіх зацікавлених у цьому сил. Робота загалом була поставлена на вузьку основу, сформувалася така громадська думка, що діяльністю цієї організації повинно займатися тільки саме вчительство, а звідси й байдужість та інертність громади і по суті ніякої підтримки з боку української суспільності, яка в свою чергу, ще не була готовою до сприйняття високих національних шкільних кличів.

Перші два десятиліття років РПТ залишалося занадто централізованою, забюрократизованою інституцією, куди важко було пробитися прогресивним думкам та ідеям. Свідченням цього – слабка організаційна розбудова товариства. Тільки через сім років з часу заснування воно спромоглося заснувати у Щирці біля Львова першу свою філію. У 1900 р. їх нараховувалося всього 9 [10, спр. 322а, арк. 128].

Протягом певного часу консервативна частина керівництва РПТ проводила угодовську політику, постійно маневрувала між владою і своїм вчительством. Порушуючи періодично питання про захист вчительських прав і свобод, товариство не змогло піти на якісь кардинальні кроки, вважаючи, що така “місія з окраскою політичною може наразити його на ворогування із сторони влади” [10, 322а, арк.17]. Як писав Л. Ясінчук, галицький сейм, надаючи невелику субвенцію, тим самим “в’язав руки товариства та путав його природний розгін” [11, с. 72].

Деталізуємо ці обставини заради того, щоб лишній раз засвідчити, що успіх будь-якої громадської організації, її суспільне визнання криються передусім у чіткому визначенні пріоритетів своєї діяльності, ініціативності, здатності відчувати пульс часу, умінні привернути увагу ширших кіл громадськості до порушених проблем, спроможності довершувати розпочаті справи до логічного завершення.

Власне так і було свого часу з товариством “Рідна школа”. Допоки воно не відшукало своєї суспільної ніші, стратегічно не

визначило вектор своєї праці, не узгодило його з потребами часу й годі було розраховувати на підтримку широкого громадянського загалу. “Нарікаємо, що дієся нам кривда, бо й справді дієся; однак чому ж самі не шукаємо сили, щоб кривду підперти не плачем, наріканням та бідканням, а лише єдиним, випробуваним через других способом – способом, що не дав би нас кривді придусити. Сей спосіб – то просвіта, своя народна школа і руське патріотичне учительство”, – наголошувалося у відозві РПТ у рік свого 25-ліття до української спільноти краю [11, с. 72].

На початку ХХ ст. Товариство зосередило свою пристальну увагу на найболючішій проблемі української спільноти Галичини – потребі розбудови власними силами української національної школи, зуміло високо піднести рідношкільні кличі. Про цей переломний момент в історії товариства Л. Ясінчук напише у ювілейному виданні “50 літ “Рідної школи” так: “За час 25-літньої діяльності товариство пізнало, що справа заснування й утримування приватних шкіл стає в нас з розвитком національної ідеї і свідомості щораз більше пекучою, актуальною і конечною; це знов було одним дальшим доказом, що нарід поступає і кладе тривкі підвалини для свого власного життя-буття. Ця потреба й це домагання нашої суспільности стали згодом майже стихійною силою, яка мала нас повести на шлях відродження на полі освітньому, економічному й політичному” [11, с.77].

І, як засвідчують документальні матеріали, слова “Рідна школа”, гасло “В школі наша будучність” не залишили нікого байдужим, обернулися великою жертовністю, коли найбільш бідні верстви населення “від губи собі віднімали, щоб хоч дрібну жертву зложити на народнім жертвеннику і так будувати ліпшу долю своїм наслідникам” [6, с. 4].

Перший тест на громадську підтримку дій Товариства, добротинність і жертовність народних мас на потреби рідної школи був отриманий в процесі заснування першого в Галичині комплексу українських приватних навчальних закладів, якими стали жіноча віділова школа ім. Т. Шевченка у Львові (1898),

жіноча учительська семінарія (1903) і 4-класна школа вправ (1907). Саме те, що Товариство розпочало рідношкільну акцію із відкриття жіночих шкіл, щоби дати освіту і вихованням “майбутнім матерім і вихователькам молоді” отримало позитивний резонанс, і, як згадує Л. Ясінчук “в народі, бодай свідомішій його частині, настало захоплення”. Різні українські громадські об’єднання (“Народна торгівля”, “Просвіта”, “Руська Бесіда”, “Наукове Товариство ім. Шевченка”, “Клуб Русинок” та ін.), окремі приватні особи “поспішили з жертвами на підмогу великого і давно небувалого діла” [11, с. 50]. Більше того, перший учительський збір виділової школи відмовився на користь закладу від винагороди, що була призначена йому Головною управою Товариства.

Приклади жертвовності й добродійності українського загалу супроводжують всі інші рідношкільні акції Товариства. Усвідомлення значимості потуг Товариства для майбутнього нації, що опанувало українську спільноту краю, готовність надати різнопланову допомогу створювало передумови для здійснення масштабної кампанії із творення системи приватного українського шкільництва. “Відкриваючи свої приватні заклади, – писав один із натхненників цього почину М. Грушевський, – ми ставимо справді нерукотворний пам’ятник, скріплюємо себе як народ, виховуємо для себе власну інтелігенцію, з надією дивимося в майбутнє” [3, с.197].

Великий громадський здвиг мав місце у часі відкриття у передвоєнний період перших у Галичині українських приватних гімназій. У 1908-1914 рр. тут громадськими зусиллями постало шість рідномовних середніх шкіл гімназій (Рогатин, Яворів, Копичинці, Городенка, Буськ, Збараж, Долина, Чортків). Історія кожної з них – це яскравий приклад народної ініціативи, взірць національного духу, засвідчення високих потенцій української спільноти.

Для підтвердження вищесказаного, наведемо цікавий штрих до початків діяльності української гімназії в Городенці, що переконливо засвідчує, наскільки одержимою була громада у

досягненні своєї мети. Коли у 1909 р. постало питання про приміщення для першого гімназійного класу, то селяни села Котиківка, що біля Городенки, без вагань віддали для навчання щойно збудовану читальню “Просвіти”. У відгуках іодіщньої преси на цю подію знаходимо такі рядки: “Треба справді подивляти і патріотизм, і характерність, і це глибоке розуміння справи просвітної в селян, котрі ледве побудували собі величавий дім читальняний і відступили цілий будинок для школи” [2, с. 293].

Якщо продовжити тему придбання приміщення гімназії, то тут варті подиву зразки великої народної жертвності. У 1911 р. для власного будинку школи було придбано площу вартістю 5 тис. корон, а саме будівництво, яке було здійснено за два роки, обійшлося понад 50 тис. корон. Жодної фінансової підтримки від влади не поступило, всі витрати на спорудження гімназії та її утримання взяла на себе громада. Це справді була народна будова, коли, як подає хроніка, городенківські господарі безкоштовно звозили будівельні матеріали, інструменти в руки взяли і учні, і студенти, і всі інші охочі. Свої пожертви на школу вносили громадські організації, установи, окремі діячі, свідомі селяни [2, с. 293].

В цьому контексті, звернемося до річних звітів українських гімназій. Ретельно і скурпульозно підготовлені, вони відбивають зміст роботи навчальних закладів, є яскравим підтвердженням подвижницької праці українського громадянства. Ці звіти не були формальним “відписом”, вони виконували певну інформаційно-пропагандистську місію, знайомили громадськість із досягненням школи, засвідчували ті зусилля, що були прикладені до її розвитку. Підтвердження вищесказаного знаходимо, для прикладу, у звіті дирекції Рогатинської української приватної гімназії за 1910/1911 н.р. Читаємо: “Складаючи тобі, дорога Суспільносте, отсе спровоздане, ми руководилися трьома думками. Перша із них та, щоби всі, що інтересуються рідною школою, могли мати перед своїми очима бодай приближений образ той муравлиної роботи, яка ведеться,

щоби ті всі, які спішать в кожній хвилі із щирими жертвами і поміччю, знали, що їх поміч була потрібна, а її вагу усі вміють оцінити. Другою із них – то має бути пригадка для всіх тих, яких імен годі стрінути між жертвуючими, щоби й вони пам'ятали на те, що народ має до них жадання, і вони винні спішити із своєю лептою на загальний жертвенник. А третя думка – то найважливіша – є влити у всіх земляків те переконанє, що спільними силами можна довершити і найтруднішого діла, що спільними жертвами можна зложити великі капітали” [5].

Власне, як засвідчує аналіз, жертвність на “Рідну школу” стала однією із наймасштабніших акцій українства Галичини у першій третині ХХ ст. Якщо збір коштів на рідношкільні потреби у 1922 р. охопив 35% східногалицьких громад, у 1926 р. – 56%, то у 1933 р. цей показник сягнув 95% [1, с. 59]. Це свідчить, що, по суті, кожна сільська чи міська громада в тій чи іншій мірі приклалася до цієї національної ваги справи. Участь в ній, як постійно підкреслювалося у численних відозвах, закликах, рішеннях нарад і з'їздів, що друкувалися у тодішній пресі, розцінювалася як мірило громадянської свідомості і єдності, як високий національний обов'язок. “Мусить кожна закутина української землі під Польщею піднести клич: “Хочемо для наших дітей – рідної школи”, – говорить у зверненні до української спільноти краю Головної управи Товариства, в якому 1931 р. проголошувався роком “Рідної школи”. В переддень 50-річчя Товариства анонсувалася масштабна всеукраїнська акція із збору коштів на створення у ювілейному, 1932 році, так званого основного фонду, який би дав “трівку матеріальну підставу” для подальшої його культурно-виховної діяльності [9]. І таких заходів історія Товариства знає чимало. Скажімо, з 1920 р. щорічно в Галичині місяць січень проголошувався місяцем “Рідної школи”, коли творилося меценатське дійство під назвою “Коляда на “Рідну школу””; в часі Великодних свят – Великодня писанка. У 1937-1937 р., для прикладу, у цих добродійних акціях брало участь 98 міських та близько 1500 сільських громад, які склали понад 146 тис. зл. [1, с. 70]. Серед громадськості

поширилися й такі форми пожертвувань на “Рідну школу” як переказ отриманих доходів під час різних культурно-мистецьких заходів (концертів, вистав, імпрез та ін.), проведення збірок під час толок, інших громадських сходин, ба більше, з другої половини 20-х рр. з’явилися й такі акції, як внесення на потреби Товариства коштів, призначених на обряди при вінчанні, похоронах, хрестинах тощо. Зауважимо, що Товариство із вдячністю відносилося до будь-якого вияву меценатської допомоги, прізвища всіх жертводавців постійно друкувалися у пресі.

Окремо, бодай двома словами, в контексті означеної проблеми необхідно сказати про індивідуальних рідношкільних меценатів. Товариство “Рідна школа” може по праву гордитися, що своїм ідейним спрямуванням, рідношкільними кличами запалювало небайдужих громадян до високих поривів творіння добра і благочинства. “Скільки енергії влили в те діло по всіх закутинах краю Українці від дитини до старця, від зарібника до багача, від простолюдини до інтелігентного провідника”, – не без гордості скаже ці слова Л. Ясінчук у ювілейному для Товариства 1932 році [11, с. 228]. Всіх цих людей єднало одне – глибоко усвідомлене бажання долучитися до великої національної справи, покласти свою цеглину у рідношкільну будову.

Відомий освітній діяч О. Макарушка, з нагоди 50-літнього ювілею товариства, в одній із заміток, вміщеній у газеті “Діло”, описує меценатський вчинок відомого українського громадського діяча, журналіста і видавця Костя Паньківського. Свого часу, тодішне ще Руське педагогічне товариство заборгувало перед друкарнею Наукового товариства ім. Шевченка за свої видання близько 4 тис. австрійських корон і змушено було припинити видавничу діяльність. Ситуацію поправив К. Паньківський, подарувавши Товариству всі книжечки своєї “Дрібної бібліотеки”, які на свою власність перебрало НТШ, тим самим покривши наявний борг рідношкільної організації. “В тих часах, – пише О. Макарушка, – ця трасакція для товариства була великим добродійством” [7]. Це далеко не поодинокий приклад.

Знаменною сторінкою в українське рідношкільне меценатство вписані приватні іменні фундації “Рідної школи”. Окремі громадяни, в знак пошани до Товариства, записували на його користь свої заощадження, дорогоцінні речі, земельні наділи, нерухомість та ін., засновували стипендійні фонди свого імені для підтримки учнівської і студентської молоді. Серед тих, хто назавжди вписав своє добре ім’я в історію рідношкільних змагань як добродії “Рідної школи” слід назвати митрополита Андрея Шептицького, Іллю та Іванку Кокорудзів, подружжя Володимира і Олександри Бучацьких, Романа Алісікевича, Лонгвина Ріпецького, Тадея Соловія, Константина Володковича, о. Івана Залуцького, о. Тита Войнарівського та ін. У великій пропам’ятній книзі, присвяченій діяльності товариства “Рідна школа”, яку ще необхідно створити, ці імені, як і імена багатьох інших лицарів рідношкільної справи мають стати для всього українства взірцями істинного служіння рідному народові.

В цілому, жертвна підтримка громадськістю Галичини діяльності товариства “Рідна школа” засвідчує про високий рівень національної свідомості української спільноти краю.

-
1. Білавич Г., Савчук Б. Товариство “Рідна школа” (1881–1939). – Івано-Франківськ, 1999. – 208 с.
 2. Герцюк Д. “За час свого існування вона стала національною зіницею” (100 років з часу заснування Городенківської гімназії) // Товариство “Рідна школа” і сучасність: Наук. Альманах. – Ч. 5. – Львів, 2009. – С. 291–296.
 3. Грушевський М. Українські приватні школи // Календар “Просвіти” на 1911 рік. – Львів, 1911. – С. 195–207.
 4. Жук А. Статистика українських бурс в Галичині // Наша школа. 1911. – Кн. 2–3. – С. 38.

5. Звіт дирекції приватної гімназії з руською викладовою мовою Філії Руського Товариства Педагогічного в Рогатині з правом прилюдності. – Львів, 1991. – С. 1–2.
6. Звіт з діяльності Краєвого Шкільного Союзу від заснування 4.03.1910 до 1.10.1911 р. – Львів, 1911. – 9 с.
7. *Макарушка О.* Під ювілей “Рідної школи” // Діло. – 1931. – Ч. 7
8. Один крок наперед в організації і розвитку Руського Товариства Педагогічного // Діло. – 1902. – № 84.
9. Український народ! // Діло 1931. – Ч. 3.
10. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Фонд 206 (“Рідна школа”).
11. *Ясінчук Л.* 50 літ “Рідної школи”. – Львів, 1931. – 270 с.

ОСВІТНЄ МЕЦЕНАТСТВО ТА БЛАГОДІЙНИЦТВО ІЛЛИ ТА ІВАННИ КОКОРУДЗІВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА ГАЛИЧИНИ*

ГАЛИНА СУБТЕЛЬНА

2011 рік – ювілейна дата 130-річчя Товариства “Рідна школа” (1881–2011). У 1881 р. освітяни Галичини об’єдналися у Рускім Товаристві Педагогічним (РПТ), від 1906 р. – Українським Педагогічним Товаристві (УПТ), а від 1926 р. – Товаристві “Рідна школа”. Ці товариства, що були правонаступниками одне одного, на довгому відрізку часу нашої історії творили українську народну освіту Галичини та діяли тільки на народні пожертви. Вони зуміли українську народну благодійність скерувати на фінансування освіти – основи прогресу і добробуту кожного народу, найважливішим завданням якої було формування національної свідомості.

У 1931 р. галичани відзначали 50-ліття Товариства “Рідна школа”. Головна управа товариства оголосила цей рік ювілейним. У ювілейному зверненні до українського народу, яке підписали голова управи Ілля Кокорудз та секретар Мирон Коновалець, прозвучали такі слова: “П’ятдесят літ завершує Товариство “Рідна школа”. З гордістю глядить на свій тепер пройдений шлях. Багате досвідом, загартоване важкими ударами збирається в новому півстолітті провести широкі й важкі завдання. Вже ювілейний рік мусить дати товчок до здвигнення у Львові будинку для промислових шкіл. У тому році мусить повстати основний фонд, який дав би Товариству змогу не зупинятися посеред праці. В ювілейному році мусить кожна закутина української землі під Польщею піднести клич: хочемо для наших дітей рідної школи. В тому році мусить кожна українська оселя й кожна українська одиниця звеличити мозольну працю останніх

© Субтельна Галина, 2011

*Подано в авторській редакції

поколінь над національним вихованням. Кожне з них мусить своїми силами причинитися до кріпкої матеріальної основи для “Рідної школи”, якої завданням є виховати моральну, сміливу, сильну й практичну молодь з любов’ю та пошаною до праці” [3, с. 263].

Ім’я Іллі Кокорудза назавжди занесене в списки найактивніших діячів Товариства “Рідна школа”, що творили його історію. Діяльність цього Товариства за керівництва І. Кокорудза (1927–1933) набула великої потуги та піднесення.

Зусиллями Головної управи Товариства “Рідна школа”, якою у складних історичних умовах 30-х років ХХ ст. вміло кермував І. Кокорудз, отримали подальший розвиток різноманітні акції товариства, розпочаті у попередніх роках. Були започатковані нові освітньо-виховні ініціативи: помітно зростала чисельність дитячих садків, загальноосвітніх та фахових шкіл, навчальними планами загальноосвітніх закладів на 1931/1932 н.р. було передбачено навчання учнів кооперації, організовано спеціальні курси з вивчення основ кооперації для вчителів навчальних закладів Товариства “Рідна школа”. Товариство реалізувало ідею створення української психотехнічної поради. Посилилась увага до організації професійної орієнтації учнівської молоді, її професійного самовизначення відповідно до особистих нахилів, здібностей та з врахуванням суспільних потреб, почала функціонувати при Головній управі Товариства “Рідна школа” “Українська порада для вибору звання”. В рік 50-ліття (1931) “Рідної школи” було підготовлено проектну документацію та започатковано будівництво у Львові корпусів трьох фахових шкіл. Відновлено випуск часопису “Рідна школа” – друкованого органу товариства, який почав виходити 1 січня 1932 р. До часу його закриття у 1939 р. цей педагогічний часопис є трибуною освітянських справ українців Галичини. Не менш вагомим для національного виховання української молоді стало ініціювання Головною управою Товариства “Рідна школа” (починаючи з 1932 р.) організації при гуртках “Рідної школи”, так званих “секцій доросту”. Працю в цих секціях було спрямовано на

виховання молоді з активною національною позицією, велася підготовка для нації людей зі здібностями організаторів, ідейних, свідомих своєї приналежності до української нації. Це реалізовувалося шляхом самоосвіти молоді на гурткових сходах, зібраннях, фізичного вишколу, плекання релігійності та духовної культури.

“Тверде слово українського народу” – таку назву мала стаття у часописі “Рідна школа”, де подано резолюції, ухвалені загальним з’їздом Товариства “Рідна школа” з нагоди 50-річчя у Львові 16 травня 1932 р. Цей з’їзд організувало Товариство, кероване І. Кокорудзом. Прийняті на з’їзді резолюції були спрямовані на майбутню подвижницьку працю освітян та розвиток національної освіти, незважаючи на утиски та перешкоди. Зокрема: “І. У справах шкільних і виховання загального характеру.

а) Домагається знесення законів з 31 липня 1924 р. (Лех Грабські) у справі утравізму та урядової мови в школах. Утравізм є суперечний з основними законами конституції держави і зобов’язаннями, прийнятими Польщею у справі національних меншин.

б) Домагається такого змісту навчання і виховання (програми, підручники, виховна система), щоб державні та приватні школи усіх типів і ступенів відповідали національним, культурним і суспільним потребам українського народу та спиралися на джерела його культури і традиції.

в) Домагатися, щоб українські культурно-освітні й громадянські установи публічного виховання могли мати вплив на організацію і ведення дошкільного і позашкільного виховання і освіти, зокрема, домагатися реактивування української Пластової організації.

г) Домагатися виконання закону про український університет з додатковою постановою про всі типи українських вищих шкіл.

д) Домагатися, щоб Управа українського шкільництва була в українських руках і щоб в українських школах українську молодь вчив і виховував український вчитель” [1, с. 277].

Загальний з’їзд звертався до всіх освітян і до всього українського громадянства із закликом зосередити усі сили на боротьбі за українську державну школу всіх типів та за національний зміст навчання в школах. Загальний з’їзд Товариства “Рідна школа” виступав виразником волі українського народу в галузі українського шкільництва й виховання і закликав все українське громадянство без різниці віросповідань і партійно-політичної приналежності до співпраці з Головною управою “Рідної школи”. З’їзд особливо акцентував увагу на розвитку українського фахового шкільництва та позашкільної освіти молоді.

Планувалося засновувати на державні кошти доповнюючі загальні та фахові школи, професійні курси з українською мовою навчання, залучати до організації позашкільної загальної і фахової освіти українські виховні культурно-освітні та господарські установи та організації: “Просвіта”, “Сільський господар”, “Ревізійний союз українських кооператив”, “Союз українок”, “Українське товариство охорони й опіки над молоддю”, Товариства “Луг”, “Сокіл”.

З організаційних справ передовсім пролунав заклик до усіх церков, економічних товариств, кооперативів, вступати в члени Товариства “Рідна школа”, до рідношкільних гуртків, сплачуючи річний членський внесок 10 зол., а заможніших громадян закликали записуватися в члени-добродії Товариства, сплачуючи одноразовий внесок у розмірі 50 американських доларів. Продовжував діяти припис щодо фізичних осіб і українців – власників підприємств сплачувати на користь Товариства “Рідна школа” внесок у розмірі 1 % від доходів за рік.

На з’їзді Головна управа закликала українське громадянство складати пожертви на “Рідну школу” при кожній нагоді: збори, сходи, забави, свята, храмові празники, прийняття з нагоди іменин, днів народжень, ювілеїв, весілля, хрестин, замість вінків

на могили дорогих осіб і тощо. Товариство вело антиалкогольну та антинікотинову акції, закликаючи утримуватися від алкоголю та куріння, а зекономлені кошти жертвувати на “Рідну школу”. Ці заходи Товариства “Рідна школа” активно ініціювалися і здійснювалися під керівництвом тодішнього голови Іллі Кокорудза.

Ілля Кокорудз народився 1 серпня 1857 р. в Яворові на Львівщині у міщанській родині. Навчався в Академічній гімназії у Львові. Іспит зрілості склав у 1879 р. з відзнакою. Вступив на філософічний (філософський) факультет Львівського університету. Студіював українську мову та літературу, класичну філологію, педагогіку, психологію, польську і німецьку мови та літератури. Університетські студії закінчив у 1884 р. Учительський екзамен склав у 1885 р. та отримав учительську посаду в німецькій гімназії у м. Броди. Після складання професорського іспиту та присвоєння звання цісарсько-королівського професора працював у Станіславівській гімназії. Крім педагогічних занять не забував про громадські обов'язки. Був довголітнім головою “Рідної школи”, дійсним членом НТШ, членом “Руської Бесіди”, товариства “Просвіта”, одним із організаторів товариства “Учительська громада” та інших, працював у “Руському клубі”. Часто виїздив читати доповіді на науково-популярні теми у навколишні села, завжди відвідував українські імпрези, вистави і концерти в Народному Домі, Музичному інституті ім. Лисенка. За його ініціативою гімназійна молодь влаштувала щорічні вечори на честь Т. Шевченка.

У 1892 р. одружився з учителькою, дочкою директора народної школи в м. Станіславові (тепер Івано-Франківськ) Іванною Чачковською. Коли вона очолила “Товариство руських женщин”, то проф. І. Кокорудз допомагав дружині активізувати діяльність цього товариства. Під головуванням Іванни Кокорудз Товариство проводило просвітну роботу серед молоді, організовувало святкові вечори для дітей у день св. Миколая та інші імпрези. Подружжя відзначалося справжнім подвижництвом в педагогічній діяльності.

У 1895 р. переїхали до Львова. Від 1909 до 1927 рр. працював на посаді професора Львівської академічної гімназії, згодом – директором цієї ж гімназії, а дружина – учителькою народної школи.

З посади директора Львівської академічної гімназії у 1927 р. пішов на пенсію Навчав у старших класах української мови та літератури, старослов'янської граматики. У Львові вів велику громадську роботу. Був членом НТШ імені Шевченка, “Руської Бесіди”, “Руського товариства педагогічного”, Товариства “Просвіта”, засновником “Руського Клубу”. 1927–1933 рр. очолював Товариство “Рідна школа”.

І. Кокорудз помер 2 червня 1933 р., похований на Личаківському кладовищі у Львові. Поруч могила його дружини Іванни Кокорудз з дому Чачковської, яка померла 1941 р. і пережила чоловіка на вісім років та була виконавицею, розпорядницею заповіту чоловіка. Поховання Іллі та Іванни Кокорудзів знаходяться на 60 полі кладовища.

Пожертви на рідне шкільництво стали нормою для українського громадянства Галичини XIX– першої половини XX ст. Збір коштів у різних формах сприймався, бо не було ніяких сумнівів щодо їх цільового використання. Ілля Кокорудз, очолюючи товариство, був не тільки організатором та вмілим розпорядником цих коштів, а, передовсім, сам став прикладом для наслідування. Справжнім пам'ятником цьому подружжю педагогів стали навчальні заклади, відкриті завдяки їх фундаціям.

Висловлюючи свою останню волю, Ілля Кокорудз заповів “Рідній школі” значну частину свого майна та грошових заощаджень. Так, у с. Дора (поблизу Ворохти) він віддав власне приміщення для приватної народної школи Українського педагогічного товариства “Рідна школа” і ремісничо-промислової школи. За його кошти був зведений будинок, у якому в 1933 р. була розміщена дівоча українська приватна гуманітарна гімназія, що носила назву “Жіноча гімназія “Рідної школи” імені Іванни та Іллі Кокорудзів”. С. Шах, назвав І. Кокорудза останнім

традиційним галицьким патріотом, що усе життя ошаджував, щоб віддати зекономлені кошти своєму вбогому народові.

Протягом усього життя проф. Ілля Кокорудз виявляв велику любов, симпатію до української молоді, багатьом допомагав здобувати освіту. Подружжя Кокорудзів було бездітним, жило дуже скромно, на себе витрачало небагато коштів, професор ходив завжди в дешевих черевиках. Проте часто анонімно, без маніфестації вони допомагали грошми, одягом, взуттям бідним учням і студентам. Заощаджуючи з учительських зарплат, зуміли зібрати кошти на купівлю кам'яниці на тодішній вулиці 29 Листопада, 40 (тепер Коновальця, 40), у якій займали одну квартиру на другому поверсі, а інші – здавали в оренду. Згодом будинок подарували Товариству “Рідна школа”. Придбали земельну ділянку, збудували і передали дівочій гімназії сучасно обладнаний шкільний будинок на вул. Моджеєвської, 9 (суч. вул. Кокурудзів, 9) у Львові. В Карпатах у селі Дора, біля Яремче, організували трирічну фахову школу кравецтва, шевства і кушнірства для гуцулів та побудували приміщення для школи і житлове приміщення для бурси (інтернату), де могли проживати учні, що навчалися. В цьому ж селі звели дерев'яну церкву в гуцульському стилі, престіл для якої вирізьбив місцевий різб'яр Свищук, який разом з дружиною учителював у сільській школі. У 1938 р., вже після смерті І. Кокорудза, його дружина обладнала остаточно викінчений будинок та закупила постільну білизну для учнів і отців-студитів – монахів, які опікувалися професійною школою, новозбудованою церквою та прихожанами.

Професор Ілля Кокорудз залишив заповіт, де всі свої матеріальні надбання призначив українським дітям та українським установам. Виконавицею заповіту стала дружина Іллі Кокорудза – Іванна Кокорудз.

Подружжя Кокорудзів – справжні благородні меценати та щедрі жертводавці для української освіти й різних українських установ. Ілля Кокорудз залишив заповіт, текст якого наводимо повністю, зберігаючи мову документа:

“ЗАВІЩАННЯ

Будучи при зовсім здорових змислах і будучи вже у глибокій віці (в 75 році життя), розпоряджаю на випадок моєї смерті моїм майном ось так, як слідує:

1. Універсальною наслідницею цілого мого як рухомого, так і нерухомого де-небудь знаходячогося майна установляю мою жону Іванну з Чачковських Кокорудзову.

2. Всі легати з мого майна установляю слідуючі:

а) Двоповерхову кам'яницю у Львові при вул. 29 Листопада, ч. 40 (суч вул. Коновальця, 40), вик. гіп. 2073-1, ч. Банку Кр. 15200-4, чисту від довгів, з місячним чиншом бруто 996 зл. записую по вічні часи на утворитися маючий стипендійний фонд імені Іллі і Іванни Кокорудзів для студентів висших шкіл, українські народні хати, з тим застереженням, що моя жона Іванна Кокорудзова аж до своєї смерті має уживати в сій кам'яниці мешкання огород з овочевими деревами. По смерті моєї жони мешкання, повисше описане, маєтсья призначити для завідателя кам'яниці за оплатою половини чиншу, а другу половину чиншу маєтсья прилучити до загальної суми стипендійної. Стипендії в числі окремо, щонайменше 10 (десять), мають бути виплачувані по 50 (п'ятдесят) зл. місячно з чистого фонду. Завідателем сеї фундації установляю Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, а на випадок, коли б се Товариство перестало існувати, було розв'язане через Власти, перенесене в іншу державу, завідателем сеї фундації установляю кожодчасну гр.к. митрополічу Консисто́рію у Львові. Але доки живе моя жона Іванна Кокорудзова, вона має обов'язки виконавця.

По смерті моєї жони надає стипендію кожодчасний завідатель фундації на підставі оголошеного конкурсу.

б) Будовляну парцелю у Львові при ул. Моджеєвської, вик. гіп. ч. 3436, ч. парцелі 2799-2 і 2800-7, призначую на власність Українському Педагогічному Товариству “Рідній Школі” у Львові з тим, що вона має на тій парцелі вибудувати дім на школу (“Рідної Школи”).

в) Реальність в Дорі, повіт Надвірна, вик. гіп. ч. 1330, ч. Конс. 592, зложену з двох домів з 19 умебльованими убікаціями, з господарського будинку і огороду з садом, призначую в одній половині, яка є моєю власністю, на утворитися маючу фундацію Іллі і Іванни Кокорудзів в цілі заложення там же ремісничих варстатів і доповнюючої ремісничої школи. Завідателем, а враз і куратором сеї фундації устанавляю Монастир Студитського Уставу в Уневі; якби не прийняв сього завідательства, то устанавляю завідателем сьої фундації Українське Педагогічне Товариство “Рідна Школа”. На одержання тих варстатів мають уживатися мешканеві чинші з винятих убікацій тої реальности на час літнискового сезону (коло 2600 зл.). Застереження: вже до своєї смерти має моя жена Іванна Кокорудзова користати під час літнискового сезону, т.е. від 1.VI до 30.IX, з мешкання в тій реальности, зложеного з двох покоїв, кухні, пивниці, стриху, комірки і огороду.

г) Ціле уладження мешкання у Львові ул. 29 Листопада, 40, всю гардеробу, всю срібло і золото, кухонну і столову посуду записую на власність моїй жені Іванні Кокорудзовій, а золотий годинник і золотий ланцюжок до годинника призначую для Ждана Ваврика, сина Михайла і Іванни Вавриків у Львові.

д) Книжочки вкладкові то Краєвого Союзу Кредитового у Львові, ч. 6243–8795, “Народної Торгівлі” у Львові, ч. 3478, книжочка вкладки на біжучий рахунок “Земельного Банку Іпотечного” у Львові, ч. 1867, книжочка Міської Комунальної Каси Ощадности у Львові, ч. 113419 (гасло Яворів) – всі ті книжочки призначую на вибудування будинку на школу “Рідної Школи” імені Іллі і Іванни Кокорудзів на будовляній парцелі, означеній в сім завіщанню, в уступі 2, літ. б.

е) Вкладкову книжочку Видавничої Спілки “Діло” у Львові, ч. 20, призначая на власність тій же Спілці.

ж) Уділові книжочки, а то: “Народної Торгівлі” у Львові, ч. 970, “Краєвого Союзу Кредитового” у Львові, ч. 90, “Народної Гостинниці” у Львові. Львові, ч. 17, “Української Видавничої Спілки” у Львові, ч. 10, Парцеляційного Товариства “Земля” у

Львові, ч. 54, Видавничої Кооперативи “Червона Калина” у Львові, ч. 247, Товариства “Ощадність” у Львові, ч. 38, Видавництва “Хортиця”, ч. 35, Видавничої Спілки “Діло” у Львові, ч. 19, Крайової Спілки господарсько-торговельної “Гаразд” в Дорі призначаю на власність Запомоговому Товариству для учасників “Руслан” при Академічній гімназії у Львові. Виконавцем сього завіщання устанавляю мою жену Іванну з Чачковських Кокорудзову, а її заступником п. Михайла Ваврика, жонатого з сестрінницею, учителя гімназії “Рідної Школи” у Львові. Се моє завіщання. Я, підписаний, добровільно по зрілій розвазі, в повній притомности ума, без впливу, без підступу, з повною свідомістю ваги і значіння свого завіщання – сам власноручно написав і його власноручно підписую з тим, що се завіщання є списане в двох примірниках.

У Львові, дня 6 червня 1932. Ілля Кокорудз емеритований директор державної гімназії з українською мовою навчання у Львові” [2, с. 87–89].

Заповіт Іллі Кокорудза передав редколегії видання “Приватна Дівоча гімназія Українського Педагогічного Товариства “Рідна школа” імені Іллі та Іванни Кокорудзів у Львові” з свого приватного архіву Ждан Ваврик.

У 1994 р. відбулася зустріч випускниць з нагоди 60-ліття переведення гімназії у збудований будинок подружжям Кокорудзів, які ініціювали акцію на вшанування пам’яті фундаторів закладу: видали ювілейний пропам’ятний збірник, встановили знятий за радянських часів барельєф фундаторам жіночої гімназії, виготовлений українською молоддю до 1939 р. Вони ж ініціювали зміну назви вулиці (з вул. Осипенка на вул. Кокорудзів), провели велику організаційну роботу з повернення в стіни цього навчального закладу української мови навчання. На початку 70-х років ХХ ст., відкриту в історичній будівлі у післявоєнні роки СШ №5 з українською мовою навчання переводять у новозбудоване приміщення СШ № 76 на вул. Курську у м. Львові, бо в приміщенні, фундації Іллі та Іванни Кокорудзів, відкривають школу з російською мовою навчання.

Поруч на колишній вул. Черняхівського (тепер вул. Мельника) вже працювала велика школа № 17 з російською мовою навчання. Яка потреба була у таких змінах нам відомо, адже процеси русифікації освіти в цей час були особливо активними. Такими були реалії радянської освітньої політики.

Іскра рідношкільної ідеї – незнищенна. Вона жевріла у серцях та у пам'яті тих, хто її сповідував та здобув освіту в національних рідношкільних осередках освіти. Саме вона, рідношкільна ідея, допомогла тим випускникам, які навчалися у гімназії фундації Іллі та Іванни Кокорудзів, дочекавшись слушного часу, відновити історичну справедливість: повернути пам'ятну таблицю фундаторам, яку було виготовлено та відкрито вдячною українською молоддю ще до 1939 р. Її повернуто на історичне місце під час ювілейної зустрічі випускниць і вона знаходиться тепер у приміщенні загальноосвітньої школи № 5.

Однак, ще одне: знаковий напис, пов'язаний з фундацією Іллі та Іванни Кокорудзів на фронтоні будинку колишньої жіночої гімназії, а тепер загальноосвітньої школи №5 ім. Іллі та Іванни Кокорудзів у Франківському районі міста Львова залишається збитим. Як небажаний та шкідливий напис: “Стипендійна фундація Іллі та Іванни Кокурудзів” було збито у післявоєнні роки. До тепер залишилися сліди від кріплення та сірі тіні від бронзових літер, що склали цей напис та колись виблискували на фронтоні будівлі (див. світлину).

Історичну тенденційну несправедливість належить негайно виправити, а напис відновити. Цю справу може ініціювати та виконати Львівське крайове товариство “Рідна школа”.

Є ще одне місце у Львові, що пов’язане з іменами меценатів. Це будинок на колишній вулиці 29 Листопада, 40 (тепер вул. Коновальця, 40). На другому поверсі цього будинку проживало подружжя Кокорудзів і саме про нього записано у заповіті. Цей будинок було спеціально придбано для збору коштів від його експлуатації на стипендійний фонд для українській молоді, що навчалася. Щоб відновити історичну справедливість, треба ініціювати встановлення меморіальної таблиці на фронтоні будинку (див. світлину).

Про значення Товариства “Рідна школа”, як носія національної педагогічної традиції, Ілля Кокорудз багато писав у статтях на сторінках періодичних видань. Його думки були суголосними з рядками зі Звернення до українського народу з нагоди 50-ліття Товариства “Рідна школа”: “Серед темряви, байдужости і зневіри, серед захоплюючих хвиль, а дуже часто серед незвичайно важких умовин – складено за 50 літ безліч жертв і витрачено чимало труду всього громадянства для здійснення рідно шкільної ідеї, основаної на високих засадах християнської етики і моралі.

Вислідом цих збірних зусиль останніх поколінь стало гаряче бажання національної школи, що примушує народну масу до жертв на здобуття цього основного права” [3, с. 262].

У рік 130-річчя Товариства “Рідна школа” варто нам призадуматися: чи належно ми ставимося до нашої національної історичної пам’яті, чи за двадцять років у незалежній Україні

повернули з небуття та вшанували наших освітян та громадян, що фінансували національну освіту.

1. Б.а. Тверде слово українського народу // Рідна школа. Ілюстрований часопис для всіх. – Ч. 11. – 1932. – С. 277.
2. Приватна Дівоча гімназія “Рідної школи” Українського Педагогічного Товариства імені Іллі та Іванни Кокорудзів у Львові. – Дрогобич : Видавнича фірма “Відродження”, 1997. – 352 с.
3. Ясінчук Л. 50 літ Рідної школи 1881-1931 / Л. Ясінчук. – Львів : Накладом Товариства “Рідна школа”. – 267 с

**ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИХ
ЗАСАД ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У ДОРІВКУ УПТ
“РІДНА ШКОЛА”***

СВІТЛАНА ІВАХ

В сучасних умовах реформування й модернізації системи освіти, розвитку педагогічної науки поряд із необхідністю інтеграції вітчизняної освіти до європейського та світового освітнього простору, проголошується збереження і збагачення українських культурно-історичних традицій, відновлення історичного досвіду діяльності навчальних закладів в Україні, актуалізується потреба пошуку досконалої системи освіти, важливою складовою якої є дошкільна освіта. Глибоке вивчення і творче осмислення позитивного навчально-виховного досвіду минулого, не тільки збагачує сучасну педагогіку новими фактами й теоретичними положеннями, а й дає змогу прогнозувати її майбутній розвиток. Адже розв’язати сучасні освітні проблеми не можливо без знання того, як розвивалися теорія і практика вітчизняної освіти в минулому, без осмислення й переосмислення вітчизняного педагогічного досвіду.

Серед організаторів українських інституцій дошкільного виховання в Галичині кінця XIX – поч. XX ст. – Українське Педагогічне Товариство “Рідна Школа”. Упродовж майже 60-річної діяльності (1881 – 1939 рр.) воно нагромадило чималий досвід розбудови різних типів навчально-виховних закладів, своєю ідеєю національного виховання об’єднало всі галицькі культурно-освітні організації і в 20-30-х рр. XX ст. стало провідником всього західноукраїнського національного шкільництва.

© Івах Світлана, 2011

*Подано в авторській редакції

Історія формування, основні напрями та результати праці УПТ упродовж півстоліття замовчувалися або перекручувалися. Лише в умовах української державності останніх років вони стали об'єктом історико-педагогічних досліджень. Зокрема, різні аспекти діяльності рідношкільних організацій висвітлюють науковці Андрусів І., Білавич Г. [1], Добрянський Б., Нагачевська З. [6, 7], Савчук Б. [1], Ступарик Б. [9] та ін. Над ними працюють педагоги – представники української діаспори (І. Пеленська [8]). Водночас, питання формування теоретико-методичних засад діяльності українських інституцій дошкільного виховання у доробку УПТ “Рідна школа” окремо не вивчалось, що й зумовило вибір теми статті.

Її мета полягає у розкритті внеску Українського педагогічного товариства “Рідна школа” у формування теоретико-методичних засад діяльності українських інституцій дошкільного виховання у Галичині міжвоєнного періоду.

Потреба теоретичного осмислення проблем дошкільного виховання в контексті завдань загального національно-культурного поступу та умов життя народу, що постала з утворенням перших захоронок, знайшла своє втілення на новому етапі життєдіяльності українського суспільства, пов'язаному, з одного боку, з намаганнями утвердити власну державність, а з другого, – із всезростаючим наступом на українське шкільництво офіційної польської влади.

Поруч з обґрунтуванням ідеї загальнонаціонального виховання як педагогічної теорії (М. Галущинський, О. Терлецький, В. Левицький) предметом уваги культурно-освітніх діячів, педагогів 20-30-х років стали теоретико-методичні та організаційні аспекти українського суспільного дошкілля, як однієї з підвалин національного виховання: були визначені місце і роль дошкільних закладів у суспільно-педагогічному процесі, мета й завдання, основні напрями розбудови інституцій початкового виховання і підготовки дітей до школи, з'явилися перші практичні вказівки, рекомендації щодо організації та змісту роботи різних типів дошкіль,

посібники на допомогу працівникам українських захоронок і дитячих садків.

Визначальний вплив на формування педагогічних основ суспільного дошкільного виховання Східної Галичини на цьому етапі мали представники Наддніпрянської України – організатори національної шкільної, дошкільної та позашкільної праці в Українській Народній Республіці, а згодом емігранти – С. Русова, С. Сірополко, А. Животко.

За висновком дослідниці З.Нагачевської, основна заслуга С. Русової перед західноукраїнським дошкіллям полягає в тому, що вона, по-перше, одна з небагатьох своїми статтями в галицьких періодичних виданнях утримувала український педагогічний світ у курсі новин зарубіжної дошкільної теорії та практики дошкільного виховання, “пробужуючи тим рідну педагогічну думку до життя, руху та поступу” [6, с. 42].

Енциклопедією методики початкового виховання для захоронок і дитячих садків краю стали провідні твори С.Русової 20-х років, що вийшли на еміграції в Празі, – “Теорія і практика дошкільного виховання” та “Нові методи дошкільного виховання”. Вони глибоко знайомили з основами фізичного і психічного розвитку дитини, провідними тенденціями в розвитку європейської дошкільної педагогічної думки, містили відповіді на питання, яким повинен бути національний дошкільний заклад, які педагогічні засоби, методи і прийоми найдоцільніше використовувати в роботі з дітьми [6, с. 43].

Під впливом ідей найвизначніших представників вітчизняної дошкільної педагогічної думки доби, практики діяльності наявних в краї захоронок і дитячих садків активну роботу над розробкою теоретико-методичних і організаційних основ українського дошкілля у 20-х роках розгортають галицькі культурно-освітні діячі та педагоги – члени Українського Педагогічного Товариства.

Найповніше проблеми українського дошкілля перших післявоєнних років представлені в педагогічній спадщині К. Малицької.

Визнаючи перевагу родини у вихованні, К. Малицька в той же час звернула увагу на той факт, що матерів, незайнятих поза домом, у галицькому суспільстві залишається все менше, та й не кожна з них має відповідну педагогічну підготовку, щоб розумно й систематично розвивати душу й розум своєї дитини. За таких обставин потреба в закладах дошкільного виховання, особливо для дітей селян і робітничої верстви, – це соціально зумовлений чинник формування особистості майбутнього громадянина. Проте крім цілоденної опіки, харчування, формування навичок гігієни, побутової праці та виховання в патріотичному дусі, захоронки на новому етапі повинні готувати дитину “забавами і систематично уложеними робітками до правильної шкільної праці – науки”. К.Малицька розглядала дошкільні заклади як підбудову до народної школи, як перехідну стадію до шкільного навчання, Разом з тим вона підкреслювала, що “школою вони не є і бути не повинні, вони – перша і дуже важлива ланка в загальному ланцюгу виховного процесу” [5, с. 39].

На другу половину 20-х років припадає і початковий етап розробки теоретико-методичних і організаційних засад діяльності сезонних дитячих садків. Ця робота розгортається паралельно з пропагандою на українському ґрунті цього типу дошкільних закладів. А тому вже перші роз’яснювально-агітаційні статті містили водночас і початкові рекомендації щодо заснування й організації роботи дитячих садків. До них належать, насамперед, публікації І. Блажкевич (“Діточий садок”, “Як закладати діточі садки”, “Перший день в діточому садку”), О. Кисілевич (“Присвятімо більше уваги нашим дітям”) в журналі “Жіноча доля” за 1926 – 1927 роки та стаття М.Фуртак “Діточі садки”.

Включення всіх типів дошкільних закладів у систему національного приватного шкільництва, зосередження педагогічного керівництва і контролю за їх діяльністю в руках найкомпетентнішої української освітньо-виховної організації – Товариства “Рідна Школа”, розширення мережі дитячих інституцій опіки і виховання зумовили появу нових теоретичних розробок для ознайомлення широкого загалу з особливостями

фізичного і психічного розвитку дитини, основами початкового виховання і елементарного навчання, активізували пошук кращих методів роботи з дітьми, сприяли поглибленню змісту роботи передшкіль – заходів, сезонних дитячих садків, півосель, світлиць і на цій основі забезпечили формування концепції національного дошкільного виховання.

Найповніше в українській дошкільній педагогічній думці 30-х рр. представлена проблема національних дошкіль, в першу чергу сезонних дитячих садків. Вона охоплює широкий спектр питань – від статей агітаційно-роз'яснюючого характеру, що адресувалися українцям всіх окупованих Польщею земель, до теоретичного обґрунтування мети, завдань, суті, змісту діяльності, умов функціонування українських дошкільних закладів і практичних порад їх організаторам і вихователям.

Виразником інтересів українського приватного дошкілля першої половини 30-х рр. виступає багаторічний член Головної Управи УПТ “Рідна Школа” Лев Ясінчук. Зокрема, у книзі “50 літ Рідної Школи. 1881 – 1931” Л. Ясінчук розглядає українські захоронки й дитячі садки як невід’ємну складову частину загальнонаціонального освітньо-виховного поступу Східної Галичини, вважає їх важливою формою виховання української дитини і підготовки її до навчання в народній школі.

Визначну роль у подальшій розробці концептуальних засад діяльності різних типів дошкіль відіграли сформульовані на Першому педагогічному конгресі у Львові мета і завдання національного виховання, зосереджені у виступі Я. Кузьміва (майбутнього редактора першого в краї фахового журналу з проблем виховання дітей дошкільного віку “Українське дошкілля”) під назвою “Напрявні національного виховання”: всебічна підготовка дітей до творчої участі в розбудові рідної духовної та матеріальної культури; пробудження та утвердження національної свідомості; об’єднання всіх верств галицького суспільства “доколу його спільних національних ідеалів” шляхом розвитку, зміцнення позитивних сторін “збірної національної вдачі” та усунення і послаблення небажаних [6].

Під впливом піднятих на конгресі проблем, а також у зв'язку з підготовкою та широким відзначенням у Галичині 80-річчя від дня народження С. Русової, Головна Управа “Рідної Школи” зробила тему виховання дітей дошкільного віку центральною проблемою 1936 року. Зміст роботи в цьому напрямку розкрив часопис “Рідна школа”: опублікувати серію статей з метою “охопити в окремих нарисах цілість важніших питань з ділянки виховання”.

Цей цикл започаткувала стаття П. Біланюка під назвою “Потреби й основні завдання виховання”. Професійний педагог, автор розглядав виховання дітей як передумову розвитку кожного народу. Поруч з родиною він покладав цю важливу місію на українські дошкільні заклади. Найважливішими завданнями початкового виховання з урахуванням особливостей і умов життя маленьких українців краю П. Біланюк вважав:

- прищеплення добрих звичок через добрий приклад батьків, вихователів дитячих дошкільних установ;
- вироблення у дітей сильних характерів, бо лише людина, яка має сформований характер, “має постійні переконання, поступає згідно з ними, кермує своїми вчинками і не дається збити з доброї дороги, не дає володіти над собою лихим намірам і пристрастям”;
- приучування дітей до громадського життя і колективної праці: “допоки житимемо поодинокі, кожний для себе ..., так довго не зробимо ні кроку вперед і будемо вічними рабами тьми і нужди і не зможемо нічим перед усіма народами світу похвалитися, що й ми дали якийсь вклад у загальнолюдську культуру”;
- плекання народної свідомості і культури, тому що тільки “свідома дитина свідомого народу носить у своїй душі любов до рідної мови, до рідної землі, до своїх: предків, до своєї церкви, до рідної історії, літератури, мистецтва, до рідних звичаїв і обичаїв, словом, до всього, що надбали й збудували попередні старші покоління” [2].

Продовженням започаткованого журналом “Рідна Школа” задуму стали статті Я. Кузьміва “Більше уваги дітворі в дошкільному віці” та “Трохи серця – трохи неба”. Автор розглядав інструкції дошкільного виховання як одну з першооснов формування “людей бадьорих, відважних, сміливих, метких, підприємливих, самостійних ..., що знають свою честь і – своє право на життя і вміють за те право постояти й його добути в боротьбі” [4, с. 17].

Різні аспекти життя українських дошкіль, специфіку їх діяльності в умовах утисків і переслідувань висвітлювали статті Р. Савицького, Л. Ясінчука та інших педагогів.

Логічним завершенням активної попередньої роботи в царині теорії, методики і практики українського дошкільного виховання став вихід у 1936 р. книги “Українське дошкілля”, підготовленої Головною Управою “Рідної Школи” за редакцією Л. Ясінчука. Авторами статей-розділів підручника стали такі відомі в краї педагоги й культурно-освітні діячі, як П. Біланюк, Я. Кузьмів, М. Козловська, Г. Терлецький, А. Домбровський, О. Філяс.

Це був перший український посібник, який ґрунтовно і всебічно розкривав зміст, завдання, форми й методи роботи з дітьми дошкільного віку в родині і дошкільних закладах. Зокрема у посібнику вміщено методику проведення занять у приватних українських дитячих садках, яка висвітлена у науковій розвідці М. Козловської та Я. Кузьміва “Метода занять в дитячих садках”. Вона ввібрала в себе традиції народного виховання маленьких українців і найкращі здобутки тогочасної західноєвропейської дошкільної педагогічної думки. Потреба в її розробці визначалася відмінною від офіційного державного дошкільного виховання загальною метою: виховати дітей українців “раціонально ... згідно з потребами нації під сучасну пору” [10, с. 31]. Більш конкретну і вузьку мету дитячого садка автори аналізованої статті вбачали у змаганні до того, щоби “дітей двигнути хоч трохи на вищий гігієнічний і виховний позем, наблизити до загальної мети” [10, с. 32].

Для її реалізації “не можна добирати яких будь засобів”, а праця в дитячому садку мусить бути планова й систематична.

Загальній меті виховання мало підпорядковуватися й кожне заняття в дитячому садку. Воно мало бути “виховне”, “суперечне з дотеперішнім життям дитини”, а, головне, не чужим їй. Поділяючи думки С. Русової, жінки-педагоги слушно зауважували: яким би не було гарним усе те, що створила в ділянці дошкільного виховання Західна Європа, його не можна “живцем переносити до нас”. Із зарубіжного досвіду слід взяти лише “добру основу”, надавши їй національного “обличчя”, вдягнувши в “національну одягу”, словом, зукраїнізувавши [10, с. 33].

Головними чинниками українізації виховного процесу в дитячих садках вважалися рідна мова дитини, рідна пісня, рідні ігри, забави, усна народна творчість. Для Галичини з її регіональними відмінностями рекомендувалося враховувати у вихованні їхні географічні, мовні (діалекти), обрядові “притоменності”, як також відмінності дитини містечка від дитини села [10, с. 33]. Вони повинні знайти відображення в планах роботи вихователів, у формах роботи та в змісті занять.

Обов'язковими щоденними складовими режиму роботи кожного дитячого садка вважалися:

“1) збірка дітей у домівці садка, привітання, розміщення річей, що їх діти приносять з собою, справджування чистоти тіла й одягу;

2) рання молитва й пісня;

3) миття рук перед сніданком(обідом, підвечірком);

4) сніданок, (обід, підвечірок);

5) приведення до ладу стола, домівки й посудин по кожній їді; відпочинок;

6) приведення до ладу домівки перед відходом домів;

7) вечірня молитва, пісня”[10, с. 36].

Ці “чинності”, підкреслювалося у статті, повинні доповнюватися грою, забавами, “проходами”(прогулянками),

“ручними” заняттями, розмовами, розучуванням пісень, віршів, слуханням казок, оповідань та ін.

Щодо занять, то вони поділялись на “хатні”, “рухові”, “ручні”, “мовні” та “співанки”.

Аналіз запропонованої методики проведення кожного з типів занять уможливило висновок про те, що вони значною мірою сприяли належній підготовці дошкільнят до навчання в рідномовній школі.

З виходом у світ підручника “Українське дошкілля” в основному завершився процес формування теоретико-методичних і організаційно-правових засад функціонування українських дошкільних закладів на землях Галичини. Всі наступні праці, публікації на сторінках провідних фахових і культурно-просвітніх часописів тільки поглиблювали або доповнювали попередні положення щодо виховання маленьких українців у важких умовах чужоземного поневолення.

Отже, завдяки зусиллям у 20-30-х рр. були сформовані організаційно-правові та теоретико-методичні основи функціонування українських постійних і сезонних дошкіль, які ґрунтувалися на найновіших досягненнях західноєвропейської педагогічної думки, на виховних надбаннях українського народу та на педагогічному доробку представників української педагогіки.

Різноманітна і багатогранна діяльність рідношкільних осередків у царині розбудови українського дошкілля в краї зумовила утвердження їх як закладів своєї виховної методики, підпорядкованої завданням фізичного, розумового і морального розвитку дитини, національного освідомлення найменших галичан і батьків, що спонукав до поглибленого її вивчення з метою використання в практиці розбудови системи дошкільного виховання в Україні.

-
1. Білавич Г. Товариство “Рідна школа”/ Білавич Г., Савчук Б. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. – 208 с.

2. *Біланюк П.* Потреби й основні завдання виховання / Біланюк П. // Рідна школа. – 1936. – Ч. 22. – С. 11.
3. Загальний з'їзд Рідної Школи // Рідна школа. – 1938. – Ч. 4. – С. 55.
4. *Кузьмів Я.* Трохи серця – трохи неба / Кузьмів Я. // Рідна школа. – 1936. – Ч. 6. – С. 88–93.
5. *Малицька К.* Від основ / Галицька К. // Світло. – 1921. – Ч. 4. – С. 38–41.
6. *Нагачевська З.* Перший український педагогічний конгрес і сучасність / Нагачевська З. // 60-річчя з дня проведення Першого Українського Педагогічного Конгресу у Львові: [матеріали наук.-практ. конф.]. – Івано-Франківськ, 1995. – С. 42–43.
7. *Нагачевська З.* Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині(1869 – 1939 роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Нагачевська З. – Київ, 1995. – 24 с.
8. *Пеленська І.* Рідна школа у боротьбі за існування / Пеленська І.// Стрийщина: [істор.-мемуарний зб.]: в 2 т. – Т. 1. – Нью-Йорк, 1990. – С. 390–403.
9. *Ступарик Б.* Національна школа: витоки, становлення: [навч.-метод. посібн.] / Ступарик Б. – К. : ІЗМН, 1998. – 336 с.
10. Українське дошкілля: [підручн. для виховниць укр. дошк. дітвори в дитячих садках, захистах, сиротинцях і т.под. установах]. – Краків : Українське видавництво, 1940. – 106 с.
11. *Ясінчук Л.* Дитячий садок: Мета і спосіб оснування / Ясінчук Л. – Львів, 1936. – 31 с.

ВНЕСОК МИХАЙЛА ГАЛУЩИНСЬКОГО У РОЗБУДОВУ ТОВАРИСТВА “РІДНА ШКОЛА”*

ВІРА КОВАЛЬЧУК

Творча спадщина М. Галущинського є невичерпним джерелом педагогічних досліджень. Його ідеї з особливою актуальністю постають у сучасний період становлення національної освіти. Глибоко усвідомлюючи роль і особливе місце науки в побудові незалежної держави, М. Галущинський приділяв значну увагу питанням збереження інтелектуального потенціалу нації. У працях “Знання і освіта”, “Значіння освіти”, “Народня освіта і виховання народу”, “Позашкільна освіта”, “Шкільне питання і загально-народна освіта”, показує, що український народ споконвіку змагав до власної школи, використовуючи при цьому щонайменшу можливість.

Після Першої світової війни Михайло Галущинський був активним провідником української національної ідеї, що проявилось у його діяльності в Українському громадянському комітеті, Українському педагогічному товаристві “Рідна школа”, в організації та діяльності Українського таємного університету, ряді інших організацій і товариств.

Науковці роблять висновок, що ефективність функціонування українських педагогічних товариств в умовах австро-угорського та польського домінування виявилася не лише у реально можливому (за наявних умов) захисті професійних інтересів, обстоюванні питань матеріального забезпечення та соціальної захищеності.

Результатом діяльності таких товариств як “Рідна школа”, “Взаїмна поміч українського вчителства”, “Учительська громада” є виконання завдань, що їх у мононаціональних

державних виконували уряди, академічні інституції і суспільство в цілому.

Метою нашої публікації є показати внесок Михайла Галущинського у діяльність товариства “Рідна школа”, що виникло в Галичині 1881 року під назвою “Руське товариство педагогічне” (РПТ (1912 року внаслідок зміни статуту отримало назву “Українське педагогічне товариство” (УПТ), а з 1926 року відоме серед громадськості Галичини та поза її межами як “Рідна школа”), та за міжвоєнного періоду стало найвизначнішою національною освітньою інституцією.

Працю М. Галущинського над розвитком та поширенням освіти, його діяльність у товариствах “Рідна Школа”, “Просвіта”, висвітлено у публікаціях М. Брилинського, А. Крушельницького, Л. Ясінчука. На підставі вивчення галицьких часописів того часу робиться спроба показати процес становлення та розбудови РПТ, провідні напрями діяльності, боротьбу галичан за просвіту.

Зрозуміло, що у цьому контексті неможливо не згадати професора Б. Ступарика, до кола наукової обсервації якого ввійшла діяльність товариства “Рідна Школа” та внесок Михайла Галущинського у його розбудову. У статтях “Робота М. Галущинського “Національне виховання”, “Михайло Галущинський – педагог і громадський діяч” автор простежує життєвий і творчий шлях вченого-педагога, висвітлює чинники, що вплинули на вибір М. Галущинським звання та справи служіння рідному народові, розкриває його теоретичну й практичну діяльність, простежує його роботу в українських товариствах. Їх просвітницька діяльність сприяла формуванню національної свідомості народу. У виступах серед населення, членів товариств, у публікаціях в часописах учений популяризував українознавчі матеріали і сприяв їх донесенню до широкого загалу.

Серед перших прижиттєвих публікацій, які свідчать про визнання М. Галущинського як педагога та громадсько-політичного діяча, є “Короткий нарис історії педагогічного товариства в Золочеві”, в якому відзначалась діяльність

молодого, енергійного професора Михайла Галущинського, який згуртував українське народне учительство і інтелігенцію біля себе і в 1905 р. заснував філію Руського Товариства Педагогічного в Золочеві”.

Завдяки сприянням М. Галущинського Краєвий Шкільний Союз постановив дозволити використання в урядових виступах і підписах “Рідної Школи” вживати термін “український”, а в дужках – “руський”. Це було важливо, оскільки підкреслювало окремішність рідної мови.

Разом з тим, він не обмежувався лише педагогічною роботою, а продовжував приймати активну участь в громадсько-політичному та культурно-освітньому житті краю. М. Галущинський був членом культурно-просвітницьких товариств Галичини: працював у Науковому товаристві ім. Т. Шевченка, очолював Український Комітет допомоги політичним в'язням та інтернованим, а 1923–1931 рр. був головою товариства “Просвіта” у Львові.

У повоєнний період теоретичні праці М. Галущинського розкидані по різних українських часописах. Фахові журнали “Просвіти”, які він редагував, містили цілу низку його статей на теми позашкільної освіти. Практично все, що він пропонував для газетно-журнальної періодики, стосувалося освітньо-виховної роботи.

М. Галущинський послідовно відстоював права українців жив потребами учнів та вчителів. “Шкільна секція” Українського громадянського комітету керована М. Галущинським, активно підтримувала вимоги молоді й української громадськості щодо створення українського університету у Львові, надавала допомогу безкоштовними обідами, книжками, грошовою підмогою.

Серед численних завдань “Шкільної секції” УГК стояли справи подальшого існування українських приватних шкіл, створення нових, забезпечення їх матеріально. З цією метою при “шкільній секції” УГК утворено окремих відділ, який поставив собі за мету працювати над організацією пожертвувань на цілі

українського приватного шкільництва. Цей відділ, створений заходами М. Галущинського, взяв популярну назву – “Рідна школа”.

Заклики до пожертвувань з боку УГК знаходили широкий відгук серед українського населення. Задля збільшення пожертвувань відділ “Рідна школа” видавав відповідні відозви, друкував заяви із закликами надання щомісячних внесків на розвиток шкіл. З метою успішного продовження розпочатої праці, “Шкільна секція” УГК звернулася до Українського педагогічного товариства із проханням включити секційний відділ “Рідна школа” до свого складу. В червні 1920 року відбулася нарада представників осередків УПТ в краю, яка прийняла важливе рішення про включення відділу “Рідна школа” до складу УПТ на правах окремої секції. “І з цієї пори починається благодатна діяльність відділу, – констатував М. Галущинський. – Жертвенність зростає постійно. Нові дороги й засоби стягають потрібні фонди з усіх усюдів.”

Використанням значного статистичного матеріалу виділяється розвідка М. Галущинського “Фонд “Рідна Школа”. У цьому дослідженні він подав відомості про історію та діяльність “шкільної секції” Українського громадянського комітету, фонду “Рідна Школа”, що діяв при секції, а згодом став важливою складовою частиною товариства УПТ – “Рідна Школа”.

1920 р. Михайло Галущинський стає членом президії Головної Управи Українського Педагогічного Товариства. З архівних документів дізнаємося, що на її засіданні 4 червня 1920 року обговорювалась анкета у справі організації приватного шкільництва. Педагог виголосив реферат “Про фонди “Рідної школи”. Запропоновані ним тези було прийнято в “цілій основі з деякими додатковими внесками і директивами”. Було “упрошено” пана Галущинського бути референтом фондів “Рідної школи”. Педагог з почуттям обов’язку виконував доручену йому справу. З 1921 року всі українські приватні школи перейшли під управу УПТ.

“УПТ” єднало в своїх руках всю працю над організацією та веденням приватних шкіл і це товариство стало сьогодні поважною шкільною установою, якій ціле громадянство віддало верховний нагляд над школами” – підкреслював М. Галущинський.

11 березня 1921 року він звітував про роботу фонду “Рідна школа”. Було створено 35 комітетів “Рідної школи”, зібрано близько 1 млн. польських марок. З протоколу засідання видно, що пану Галущинському за його працю було оголошено щире подяку.

Після затвердження в 1923 році нового статуту товариство “Рідна школа” розгорнуло широку діяльність, спираючись на підтримку народних мас. Кількість гуртків та членів товариства зростала з кожним роком. Як член Головної управи товариства УПТ “Рідна школа” М. Галущинський концентрував зусилля на проблемах розвитку приватного шкільництва, на його зростанні. Після смерті голови “Рідної школи” а Гладішевського, М. Галущинський фактично на чолі товариства, про що підтверджують його підписи, як голови УПТ “Рідна школа” на офіційних документах організації.

Діяльність товариства набрала високого організаційного і виховного спрямування незважаючи на переслідування польських властей. У центрі уваги товариства стояли проблеми національного і релігійно-морального виховання молоді, української духовності і ролі українознавства у системі виховання, потреб розбудови хліборобського шкільництва і формування у дітей якостей господаря, проблеми фізичного, музичного і мистецького виховання, глибокого вивчення психологічних якостей дитини і на цих засадах виховання волі і характеру.

Особливо зросла роль товариства після прийняття у 1924 році нового шкільного закону, в якому закладалась ідея, що основним типом школи має бути школа двомовна, яка виховує дітей на добрих громадян Польщі. Мова навчання мала визначатися шляхом проведення плебісцитів у кожному шкільному окрузі.

У газеті “Наш прапор” за 3 квітня 1924 р. була вміщено статтю “Гідний виступ”, якою переданий зміст рішучої заяви професора М. Галущинського з приводу переміни урядової мови в гімназіях: ”У поході на права українського народу в шкільництві польська влада виконала своїм останнім розпорядком нове насильство. Щоби зазначити, що цей новий безправний акт українська школа й український народ не приймає спокійно, закладаю як виразник думки всього українського учительства й всього зорганізованого українського громадянства рішучий протест” .

М. Галущинський підкреслював, що “похід” проти українського шкільництва посилюється з дня на день. Українські школи, як державні, так і приватні, закриваються. При цьому використовуються методи, спрямовані на їх ополячення або повну ліквідацію. В українських школах вводиться польська мова як урядова .

Торкався Галущинський і фінансових питань. Хоча з 1918 р. українські дошкільні установи, товариства опіки над молоддю, “Просвіта”, “Сільський господар”, “Рідна школа”, Ревізійний союз українських кооперативів, “Сокіл”, “Луг” існують за власні кошти українців, проте, наголошував Галущинський, вони повинні мати право одержувати фінансову допомогу від польської держави. Між тим, держава не тільки відмовляє в підтримці, але й перешкоджає в помочі сільським громадам і добровільним жертводавцям. По суті уряд усіляко сприяв тому, аби процвітав такий тяжкий ворог народу, яким є “анальфабетизм” .

Головна Управа “Рідної школи” зорганізувала перший український педагогічний конгрес, який проходив 2–3 листопада 1935 року. Головою товариства на той час був брат М. Галущинського професор Іван Галущинський. У своїй інавгураційній промові зазначав “Рідна школа” має велику надію, що його учасники, розуміючи вагу часу та свої завдання, вживуть усіх своїх моральних та інтелектуальних сил, усіх своїх здібностей, щоб намітити напрямні національного виховання.”

Однак і сьогодні не менш актуальними є проблеми українізації шкільництва і вищої школи, параметрів видання україномовних книжок, журналів, газет, кінофільмів до потреб української нації.

Матеріали запропонованої статті будуть корисними для наукових і практичних працівників, викличуть зацікавлення в усіх, кого хвилюють проблеми розбудови української освіти.

Це дасть змогу суттєво доповнити наявні відомості про різноманітну освітньо-шкільну, науково-педагогічну, суспільно-громадську роботу Товариства у 1881–1939 рр., життя і діяльність відомих сподвижників “Рідної школи”.

1. Білавич Г. В. Українське педагогічне товариство “Рідна школа” і розвиток національної освіти в Галичині // Педагогіка і психологія. – 1994. – №3 (4). – С. 119–126.
2. Галущинський М. Гідний виступ! // Наш прапор. – 1924. – 3 квітня.
3. Галущинський Михайло // Календар товариства “Просвіта” на звичайний рік 1930. – Львів, 1929. – С. 163–166.
4. Короткий начерк оснування Укр. товариства Педагогічного в Золочеві. – ЦДІА у Львові, ф.206, оп. 1, спр. 1029, арк. 1–22.
5. Ступарик Б. Михайло Галущинський – український педагог і громадський діяч // Михайло Галущинський - лицар обов’язку і чину: Матеріали наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження М. Галущинського. – Львів - Рогатин, 1999. – С. 22–28.
6. Ступарик Б. Робота М.Галущинського “Національне виховання” // Джерела. – 1996. – № 3. – С. 47–57.
7. Ясінчук Л. Азбука нації: Рідна школа і її вага. – Львів, 1931.– 205 с.
8. Ясінчук Л. Рідна школа в ідеї і житті: Підручник рідношкільних організацій і діячів. – Львів: Рідна школа, 1934. – 206 с.

ІВАН ЮЩИШИН ЯК ДІЯЧ ТОВАРИСТВА “РІДНА ШКОЛА”*

ДМИТРО ГЕРЦЮК, РОМАНА МИХАЙЛИШИН

Серед визначних діячів товариства “Рідна школа” гідне місце займає постать галицького народного учителя, активного культурно-освітнього діяча першої половини ХХ ст. Івана Ющишина. Це ім’я, яке ще на сьогодні недостатньо відоме широкому освітянському загалові, свого часу було символом українського учительського руху, уособленням рідношкільних змагань української спільноти Галичини.

Саме на початку ХХ ст. тоді ще “Руське педагогічне товариство” (РПТ) стало тією першою громадською освітньо-шкільною інституцією, до роботи якої дієво залучився молодий учитель сільської школи із Збаражчини на Тернопіллі Іван Ющишин. І хоча згодом він суттєво розширив свій діапазон громадсько-освітньої роботи, став більше позиціонувати себе як діяч професійного учительського товариства “Взаємна поміч українського вчителства”, з “Рідною школою” був пов’язаний міцними узами. По суті, не було жодної більш-менш важливої рідношкільної справи, до якої б не залучався цей прогресивний педагог. Його авторитетний голос, принципова позиція завжди вирізнялися новаторськими підходами, сміливістю постановки освітніх проблем, далекоглядністю.

В органі РПТ – журналі “Учитель за 1906 р. І. Ющишин публікує свою першу статтю під назвою “Про фізичне виховання молоді”. З того часу за підписом “Іван Ющишин, вчитель із с. Гнилички” в українських періодичних виданнях одна за одною почали з’являтися наукові статті, рецензії, огляди науково-педагогічних новинок та ін., які засвідчили про нове ім’я на полі української наукової педагогіки. У таких публікаціях, як “О

© Герцюк Дмитро, Михайлишин Роман, 2011

*Подано в авторській редакції

моральнім вихованню молоді”, “Психологічний підклад провини ученика в гурті”, “Ідея кооперативи в педагогії”, “Проби етично-інтелектуального експерименту у класі”, “Тагілки для школи (Десять народних забав зі співами у 2 і 3 голоси)”, “Рідна мова в рідній школі” та ін. автор піднімає актуальні проблеми навчання і виховання учнівської молоді, позашкільної освіти, озвучує нові педагогічні ідеї, ділиться своїм педагогічним досвідом.

Низку новаторських пропозицій, програмних засад розбудови української освіти, формування наукових підвалин української педагогіки на національній основі містить стаття І. Ющишина, опублікована в декількох номерах газети “Діло” під назвою “Які реформи потрібні в народнім шкільництві в Галичині?”. “Право влаштування національної освіти і виховання, – стверджував він, – є найсвятіше право кожного культурного народу, воно не сміє стати нічим і ніяким монополем” [5, ч. 228].

Він, як ніхто інший, на початку ХХ ст. активно закликав педагогічну громадськість до якнайшвидшого опрацювання питань змісту, принципів, засобів національної освіти і виховання, створення науково-обґрунтованої педагогічної теорії з метою “відбудови і знаціоналізування нашого шкільництва і двигнення його на найвищий ступінь розвою і вартості” [11, арк. 18]. В цьому зв’язку, перспективно дивилася його пропозиція, озвучена у вищезгаданій статті, про створення при Науковому Товаристві імені Шевченка спеціальної “Секції педагогічної” [5, ч. 227]. Маючи за собою повагу і авторитет “найвищого нашого національного наукового ареопагу”, секція, на його думку, могла б прислужитися не одній справі – згуртувати для наукової роботи на полі педагогії кращі сили вчительства, вивчати і узагальнювати передовий педагогічний досвід, займатися теоретичними та експериментальними дослідженнями, видавничою діяльністю тощо.

Можна припустити, що саме така активна позиція молодого талановитого вчителя, його науковий потенціал, глибоке розуміння проблем української освіти, бачення шляхів їхнього вирішення і зумовили той факт, що Головна управа РПТ у 1911

році запропонувала І. Ющишину очолити редакцію журналу “Учитель”. Нічого тут не було б дивного, якби не та обставина, що І. Ющишин і надалі не полишав своєї учительської праці у сільській глибинці, і тепер змушений був докладати чималих зусиль, щоб успішно виконувати відповідальне громадське доручення. Звичайно, він бажав отримати учительську посаду ближче до Львова, про що свідчать його листи до О. Барвінського, який на той час був українським послом до галицького сейму. В одному із них, датованому 23 березня 1912 р., він нагадує О. Барвінському про своє прохання, щоб той своїм “могучим впливом у Раді шкільній красівій зволив прискіпити перенесенє його яко редактора “Учителя у Львівський округ” [1]. Цілком ймовірно, що шкільна влада, з огляду на зростаючий авторитет педагога серед українських освітян, його лідерські якості, не побажала позитивно вирішити це питання.

Оцінюючи призначення І. Ющишина на редакторську посаду, слід відмітити, що його прихід на початку ХХ ст. до РПТ, як і інших енергійних вчителів, зокрема Я. Миколаєвича, Д. Дмитерка, І. Петришина, К. Малицької в цілому суттєво оздоровили діяльність товариства, змінили його обличчя. Їхніми зусиллями РПТ зреформувалося, озброїлося новими ідеями, стало більш відкритим, зрозумілішим для широкого кола громадськості. В цьому особлива заслуга І. Ющишина як редактора журналу “Учитель”, органу РПТ (з 1912 р., після затвердження нового статуту – Українського педагогічного товариства), єдиного на той час українського педагогічного видання в Галичині.

На чолі редакції журналу І. Ющишин був 1911 до 1914 року. Вже в першому за свого редагування номері від 10 вересня 1911 р. він публікує свого роду програмну статтю під назвою “Високоповажні родимці”, де окреслює нове бачення місії періодичного видання. В його планах видавати часопис, який би став фаховим не тільки для українського вчительства, але і, що вкрай важливо, для широкого кола передусім батьківської гро-

мадськості, української родини. Журнал, на його думку, “має стати ланкою між родиною і школою, ...сполучити родину і школу в одно тіло, в одну виховуючу гармонійну інституцію” [2].

Аналізуючи в цілому редакторську діяльність І. Ющишина в журналі “Учитель”, відзначимо, що це був один із найпродуктивніших періодів його творчого життя. “Треба признати, що за цієї редакції став “Учитель” живішим і цікавішим навіть для не-вчителів”, – таку високу оцінку редакторської праці І. Ющишина дає Л. Ясінчук у ювілейному виданні “50 літ “Рідної школи” [12, с. 89].

Педагог-новатор використав трибуну часопису для широкої пропаганди ідеї національної школи, актуалізації нагальних питань освітньо-шкільного життя, напрацювання теоретичних засад української педагогіки. Чи не в кожному номері він наполегливо запрошує своїх колег-вчителів до активної наукової праці, піднімає дискусійні проблеми, спонукає освітянський загал до їхнього широкого обговорення. Сам в цьому показує особистий приклад. Його авторству належать біля двох десятків статей, наукових розвідок, рецензій, критичних оглядів тощо. Тільки в одному, для прикладу, річнику журналу за 1911 рік вміщено такі його статті, як “Реформа учительських семінарій”, “Спільні змагання і обов’язки”, “Сиротинські фонди і бідна шкільна молодіж”, “Шкільні каси ощадности”, “На часі (Голос в дискусії про народне вчительство)”, “Стефан Ковалів (З нагоди 30-літньої письменницької діяльності)” та ін.; опубліковано рецензії на нові твори художньої літератури – Д. Макогона “Шкільні образки”, С. Коваліва “Щаслива бабуся”, книжку Є.Озаркевича “Недуги пошесні”, М. Возняка “Пам’ятка з Маркіянового свята”, праці М. Грушевського “Наша політика”, Б. Лепкого “Для ідеї”, М. Коця “Новий напрям в науці рисунків в школі”, В.Матюка “Співаник церковно-народний для шкіл народних” та ін.

Чи не вперше в українській педагогічній журналістиці на шпальтах видання зустрічаємо широкий спектр компаративістських досліджень. Читацька аудиторія отримала

можливість ознайомитися із досягненнями світової та європейської педагогічної думки, науково-педагогічною спадщиною Ж. Ж. Руссо, Я. А. Коменського, Марії Монтессорі, Ф. Рабле, Л. Толстого та ін., станом шкільництва в зарубіжних країнах тощо.

Належно слід оцінити і прагнення І. Юцишина як редактора посередництвом журналу налагоджувати партнерські стосунки із педагогами Наддніпрянської України. В рубриці “Огляд педагогічної преси” він від номеру до номеру знайомить галицького читача із публікаціями Г. Шерстюка, С. Сірополка, С. Русової, І. Огієнка, С. Єфремова, С. Черкасенка, Я. Чепіги-Зеленкевича та ін., вміщених у часописі “Світло”, започаткування якого у 1910 році у Києві було радо сприйнято педагогічною громадськістю Галичини.

Паралельно з основною версією журналу в 1911 р. з метою більш цілеспрямованого інформування українських освітян про “сучасний теоретичний науково-педагогічний рух” І. Юцишин почав видавати “Науковий додаток”, в якому друкувалися більші за обсягом наукові статті, рецензії тощо. Історико-наукова цінність цього Додатку полягає і в тому, що в ньому друкувався І. Франко. І. Юцишин у травні 1911 р. звернувся до І. Франка із проханням “забрати голос в “Учителю”. “Учитель” став нині доволі поважним вже органом, має сотки читачів, а Ваше дороге нам ім’я додало б йому небувалою блиску”, – пише він в одному із листів до письменника [3, с. 353].

У 1911–1914 рр. в “Учителю” та його Додатку І. Франко помістив декілька статей на історичні та літературні теми (“Шість записів князя Іллі Константиновича Острозького з р. 1535–1540”, “Сліди русинів у Семигороді в XII–XVI ст.”, “З поля фольклору” та ін.) що, поза сумнівом, становлять великий інтерес у франкознавців, оскільки це були останні його публікації.

У продовження цієї теми, зазначимо, що І. Юцишин один із перших в Галичині приклався до прижиттєвої оцінки Івана Франка як педагога. У розвідці під назвою “Іван Франко як педагог”, надрукованій в журналі “Учитель” у 1913 р. [8], автор змалював основні життєві і творчі віхи Франка, називає його

демократом “у правдивому європейському розумінню”, що органічно поєднав у собі велику “потенційну енергію” поета, вченого, громадського діяча, “великим Учителем”, “національним вихователем”, якому “припала доля ... пошити нам культурну одежину, висвітлити національну фізіономію і дати її змогу пишатися в гурті європейських культурних націй”.

На думку І. Ющишина, неоцінена сила і значення Франка як педагога лежить в трьох основних площинах: в особистому його житті, “повнім горя, ударів і праці для рідного народу, сеї праці, якій він приніс в жертву себе цілого”, в літературній діяльності, що дала “непорушний, гранітний фундамент під дальшу будівлю нашої національної культури” і, нарешті, в “безграничній любові до об’єкта свого виховання – українського народу” . Цікаво, що Франко, ознайомившись з цією статтею, висловив вдячність І. Ющишину за “розумне, правдиве слово” [9, с. 143].

Інше, на що варто звернути увагу, стосується ініціатив самого І. Ющишина у підготовці ювілейних заходів з нагоди 40-річчя літературної праці Івана Франка, запланованих на 1913 р. Франкознавчу цінність має програмна стаття І. Ющишина під назвою “Ювілей Івана Франка”, що побачила світ у 1912 р. в журналі “Учитель”. Автор закликає українське громадянство активно включитися у цю загальнонародну акцію, відсвяткувати його ювілей “статечно і поважно, з музиками і піснями, театром і декламаціями, всіма прочими делікатами ювілейними”, ставить за мету цих урочистостей донести до широкого загалу “найкраще писане, познайомитися річево з його великими ідеями і на основі реального знання виробити в собі внутрішнє переконання, що Франко справді великий чоловік у нас...”[7].

У статті І. Ющишин пропонує здійснити низку заходів щодо вшанування Франкового ювілею. Передусім, це підготовка “солідно обробленої біографії Франка”, бо його життя, як вважав автор, “се в своїм роді невелика українська епопея 80-90-х рр. минувшого століття” [7].

Далі наголошує на необхідності зібрати докупи, “розсіпані всюди” твори мислителя і розпочати працю над створенням

їхнього хронологічно-бібліографічного покажчика, що дасть можливість закласти підвалини під повне “хронологічне і строго науково-критичне” видання усіх творів І. Франка. Як ближчу перспективу, І. Ющишин бачить ювілейне видання окремих творів І. Франка, в яких “найкраще відбиваються його соціальні думки й ідеали”, підносить ідею назвати бодай декілька шкіл його іменем, з тим, щоб “автор “Каменярів” освічував на ціле жите національну путь нашій молодіжи” [7].

Аналізуючи діяльність І. Ющишина в контексті історії товариства “Рідна школа”, не можна упустити ще один важливий момент. У 1910 р. у статті “Педагогічний конгрес”, надрукованій в газеті “Діло”, він вперше озвучує ідею проведення представницького форуму української інтелігенції – педагогічного конгресу, де б “сам народ в особі своїх найкращих синів і доньок зміг порадитися над основою свого національного життя – національною освітою і школою” [6]. Ця думка була підхоплена прогресивними колами української громадськості і тільки початок воєнних дій в Галичині у 1914 році став на заваді проведення такого науково-педагогічного заходу.

Як відомо, питання організації українського Педагогічного конгресу з новою силою стало на порядок денний українського життя в Галичині у 30-х рр. ХХ ст. І знову, серед тих, хто живив цю ідею, наповнював її конкретним змістом бачимо невтомного І. Ющишина. У всіх підготовчих заходах щодо його проведення, що розпочалися у 1931 році і тривали упродовж наступних чотирьох років, І. Ющишин брав активну участь як член президії ініціативного комітету. У дні роботи Конгресу (2-3 листопада 1935 р.) І. Ющишин обирається членом робочої президії, бере на себе непрості обов’язки секретаря засідання [4].

Будучи людиною діла, І. Ющишина завжди вабила жива робота, реальні справи, цікаві пропозиції. Тому не випадково його ім’я бачимо серед організаторів так званої “Української Порадні для вибору звання”, яку товариства “Рідна школа” відкрила як свою окрему статутну комісію у лютому 1933 р. [11, арк.18]. Її ініціаторів, серед яких такі відомі галицькі педагоги, як

О. Степанів, К. Малицька, Д. Коренець, Я. Кузьмів, лікарі – В. Щуровський, І. Довбуш, В. Ковальчук, інженери – І. Лучишин, Р. Білинський об'єднало бажання створити на зразок інших народів національну установу, яка б допомогла українській молоді визначатися із оптимальним вибором свого життєвого шляху, сприяла формуванню власного прошарку кваліфікованих фахівців у багатьох сферах народного життя.

Крім вищезгаданого, І. Юцишин активно долучався до видавничих проєктів Товариства, його різноманітних аспектів організаційно-методичної роботи тощо.

Виняткова заслуга І. Юцишина і в розгортанні рідношкільного руху на Збаражчині, де він працював у багатьох місцевостях (Чернихівці, Білозірці, Гнилички, Лисичинці, Нове село) учителем в народних школах. Очолював філії і гуртки “Рідної школи”, працював в читальнях, “мав славу меткого диригента прекрасних селянських хорів”. В 1911 р. з його ініціативи та підтримки місцевого пароха о. Куницького в с. Білозірці була заснована українська приватна народна школа, яку на свій банс взяло “Українське педагогічне товариство” [12, с.100].

Підсумовуючи вищесказане, можна ствердно говорити про важливу роль і місце Івана Юцишина у діяльності товариства “Рідна школа”, його вагомому внеску в організаційну розбудову, напрацювання ідеологічної платформи цієї рідношкільної інституції.

-
1. Віділ рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. Фонд О.Барвінський Спр. 2853. п.170.
 2. Високоповажні родимці // Учитель. 1911. Ч.1.
 3. Горак Р., Горак І. “В інтересі правди” (Листи Івана Юцишина до Івана Франка) // Українське літературознавство. Зб. наук. праць. – 2006. – Вип. 68. – С. 344-358.
 4. Перший Український Педагогічний конгрес.1935 – Львів, 1938.

5. *Ющшин І.* Які реформи потрібні в народнім шкільництві Галичини? //Діло. 1910. Ч. 228.
6. *Ющшин І.* Педагогічний конгрес // Діло. 1910.
7. *Ющшин І.* Ювілей Івана Франка //Учитель. 1912. Ч.11-12. С.7.
8. *Ющшин І.* Іван Франко як педагог (з нагоди 40-літнього ювілею літературної діяльності // Учитель. 1913. Ч.1. С.7-13; Ч.2. С. 36-47; ч.3. 68-77; Ч.4. С. 99-113/
9. *Ющшин І.* Останні роки літературної праці Івана Франка. //Науковий вісник музею Івана Франка у Львові. Вип. 3. Львів:Каменяр, 2003. С.136-145.
10. Центральний державний історичний архів України у Львові. Фонд 206 (“Рідна школа”). Оп.1. Спр. 32.
11. Центральний державний історичний архів України у Львові. Фонд 391 (Українська Культурна Рада у Відні). Оп. 1, спр.10.
12. *Ясінчук Л.* 50 літ Рідної школи 1881-1931. – Львів : Накладом Товариства “Рідна школа”. – 267 с.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ РЕГІОНАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ РІДНОШКІЛЬНОГО РУХУ*

ОЛЕКСАНДР КОКОВІН

Друга половина XIX – перша третина XX ст. відзначається розгортанням потужного громадсько-освітнього руху в Галичині, що являв собою відповідь на австрійську та польську політику денационалізації та асиміляції українського населення. Основу руху склали численні культурно-просвітницькі і педагогічні товариства й організації, які спрямовували свої зусилля на пробудження національного духу, піднесення національної самосвідомості і рівня освіченості народних мас. Особливу увагу в їхній діяльності було звернено на шкільну освіту. Це могутнє піднесення громадської активності в тогочасній Галичині, насправді означало доволі якісний прорив у формуванні модерної нації.

У нинішній українській історіографії поживалися студії, пов'язані з дослідженням складного процесу національного відродження окремих українських регіонів. Помітним досягненням історичної науки в Україні за роки державної незалежності став суттєвий прорив у ґрунтовному вивченні, об'єктивному аналізі та оцінці науковцями-дослідниками нашої історичної минувшини, що дозволило, в тому числі, підняти цілий пласт української педагогічної культури, переосмислити діяльність різних громадсько-освітніх і педагогічних товариств, повернути із забуття імена багатьох подвижників національно-культурного поступу українців кінця XIX – початку XX ст.

У статті пропонуємо розглянути проблему наукового дослідження регіональних процесів рідношкільного руху на прикладі вивчення діяльності місцевих осередків Українського педагогічного товариства “Рідна школа” на Бережанщині.

© Коковін Олександр, 2011

*Подано в авторській редакції

Сучасні українські дослідники відводять проблемі культурно-освітнього руху в Галичині на рубежі XIX – XX ст. значну увагу. На сьогодні є ряд робіт, у тому числі, присвячених дослідженню Українського педагогічного товариства “Рідна школа” (далі – УПТ “Рідна школа”). Одним із перших у 30-х рр. історію розвитку та діяльності організації детально проаналізував активний член товариства “Рідна школа” Л. Ясінчук. У своїх роботах він охарактеризував історію та завдання товариства [29; 30]. Своєрідною є робота Л. Ясінчука “Рідна школа” в ідеї і житті”, що представляє собою методичний посібник для місцевих рідношкільних осередків [28]. Цей підручник слугував для них роз’ясненням статутної діяльності товариства.

Історії товариства “Рідна школа” присвячені дисертаційні дослідження Г. Білавич, котра акцентує свою увагу на діяльності товариства у сфері шкільництва, та П. Хмельовського, котрий аналізує діяльність УПТ у контексті суспільно-політичних реалій міжвоєнної Західної України XX ст. [6; 25]. На широкій джерельній базі ґрунтується монографія Г. Білавич та Б. Савчука [5]. Автори висвітлюють організаційний поступ, ідеологічний розвиток товариства, партійно-політичну боротьбу навколо нього. Вони розкривають напрямки діяльності “Рідної школи” в освітній галузі та її зв’язки з українським зарубіжжям. Історії та діяльності товариства торкаються публікації дослідників у науковому альманасі “Товариство “Рідна школа”: історія і сучасність” та деякі інші розвідки [11; 22; 23].

Попри це, питання організації українського вчителства наприкінці XIX – на початку XX ст. у Східній Галичині дотепер залишається недостатньо дослідженим в історичній науці. Особливо слабкою стороною у вивченні історії діяльності взагалі всіх українських громадських організацій надалі залишається такий аспект, як функціонування низових ланок в структурі цих організацій – філій, гуртків. Наявні на сьогодні дослідження, як правило, носять узагальнюючий характер, стосуються вивчення історії товариств як таких, їхнього місця в розгортанні процесів

національного відродження галицьких українців кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., внеску у їх розбудову окремих діячів.

Аналогічною на сьогодні є ситуація в сфері дослідження діяльності місцевих осередків УПТ. Цю проблематику репрезентують лише окремі наукові та історико-краєзнавчі розвідки, зокрема Н. Кошелевої, Р. Пастуха та ін. [10; 12; 14; 19; 23; 24].

Питання функціонування “Рідної школи” на Бережанщині не було предметом спеціального вивчення в українській історіографії. Бережанська філія “Рідної школи” досі не привертала уваги дослідників. В історико-мемуарному збірнику “Бережанська земля”, виданому у 1970 р. в Торонто, та його передруку в Україні у 1993 р. “Бережанщина у спогадах емігрантів” місцевому осередку товариства “Рідна школа” виділено окремі невеликі за обсягом статті [1, с. 124–135; 3 : 94–99]. Дивує відсутність будь-яких фактів про товариство навіть у статтях, присвячених історії окремих сіл, а в другому томі “Бережанської землі” про товариство взагалі немає жодної згадки [2]. Невеличка історична довідка про осередок у Бережанах міститься у праці Ш. Редліха “Разом і нарізно в Бережанах: поляки, євреї та українці. 1919-1945”. Подана ним інформація, ґрунтована на архівних матеріалах, являє собою короткий загальний опис організації та діяльності філії [16, с. 92].

Із здобуттям незалежності України значно активізувалася праця місцевих бережанських дослідників та краєзнавців в галузі дослідження історії рідного краю. Дотепер видано ряд історико-краєзнавчих нарисів, присвячених історії окремих сіл Бережанщини. Зокрема, історичні нариси В. Бича “Село моє – Підлісне”, В. Савчука “Надрічне – село над Золотою Липою”, В. Рабика “Тростянець”, В. Петровича “Лапшин: мала історія отчого краю” та ін. Проте, у всіх цих нарисах діяльність товариства “Рідна школа” практично жодним чином не висвітлена [4; 13; 15; 20].

По темі історії УПТ на Бережанщині автором статті вже опубліковано декілька наукових розвідок. Зокрема в одній із них

розглядаються питання виникнення, організаційної структури та особового складу Бережанського повітового осередку товариства, представлено напрямки діяльності, та з'ясовано його роль у розбудові українського шкільництва в краї [8]. В іншій статті автор детальніше розкриває один із напрямків роботи Бережанського осередку товариства – утримання української приватної школи. В статті викладено історію виникнення та функціонування навчального закладу, котрим опікувалося товариство [9].

Підсумком його наукових досліджень рідношкільного руху на Бережанщині стала, вже підготовлена до друку, наукова монографія “Товариство “Рідна школа” на Бережанщині (1903-1939 рр.)”. Предметом монографічного дослідження є історія розвитку, організація та діяльність повітового та місцевих осередків УПТ “Рідна школа” на Бережанщині. Використання широкої джерельної бази, передусім архівних матеріалів із фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові, документів Державного архіву Тернопільської області, тогочасних періодичних видань, мемуарної літератури дозволило авторові цілісно відтворити історію “Рідної школи” у Бережанському повіті, що на той час охоплював сучасні Бережанський та Козівський райони Тернопільської області. В роботі охарактеризовано організаційно-господарську, культурно-просвітницьку, освітньо-виховну складові діяльності первинних осередків товариства. Чільне місце в книзі займає аналіз діяльності освітніх закладів, створення яких ініціювалося рідношкільним осередком – селянської бурси, підготовчих курсів до вступу у гімназію, а також приватних народних 2-класної та 7-класної шкіл у Бережанах.

Аналіз 39-річної діяльності товариства дав можливість зробити наступну періодизацію часу його функціонування на теренах Бережанщини:

1900-1903 рр. – період “невизначеності”. Організатори ще не чітко розуміли сутність утвореної ними інституції. Залучалась до

співпраці польська інтелігенція, що не завжди йшло на користь українським національним інтересам.

1903-1914 рр. – період “нарощування сил”. В цей час приходить усвідомлення суті та необхідності об’єднання громадянства навколо проблем освіти та виховання. Відбувається підготовка власних кадрів, широко пропагуються ідеї національної освіти, закладаються напрямки роботи як у місті, так і повіті вцілому.

Період 1914-1920 рр. зумовлений тимчасовим призупиненням процесу розвитку рідношкільного руху в краї, що було пов’язано із подіями Першої світової (1914-1918 рр.) та українсько-польської (1919-1920 рр.) воєн.

1920-1935 рр. – час найбільшого піднесення “Рідної школи”. Розбудовується широка мережа сільських осередків, відбувається активне залучення сільського населення до вирішення завдань, поставлених перед товариством, створюється українська приватна народна школа.

1935-1939 рр. – характеризуються певним протистоянням за сфери впливу та розподіл функцій між бережанським міським осередком (який до цього часу виконував обов'язки повітового кружка) та новоствореним повітовим Союзом кружків. Це роки посередньої активності всіх осередків у краї.

Отож, навколо рідношкільних ідей бережанці почали гуртуватися від 1900 р., залучивши до процесу організації української громадської інституції представників із місцевої польської інтелігенції [21, с. 7]. Однак, таке українсько-польське утворення в тогочасних політичних умовах фактично було приреченим. Суперечливий характер організації привів її у 1902 р. до розпаду. Із новою силою та новими підходами рідношкільний рух на Бережанщині розгорнувся вже наступного року. 29 червня 1903 р. в Бережанах виникла, як суто українська організація, філія Руського товариства педагогічного [27, спр. 436, арк. 61, 94]. У 1913 р. філія була реорганізована у кружок Українського педагогічного товариства. У 1926 р. бережанський осередок отримав статус повітового із новою назвою – повітовий

кружок УПТ “Рідна школа”, а у травні 1937 р. осередок знову відновив свій попередній статус звичайного кружка. Протягом часу свого існування кружок тричі призупиняв свою діяльність: 1914 – кінець 1917 рр., середина 1919–1920 рр., листопад 1931 – січень 1932 рр. [3, с. 95, 96; 25, спр. 94, арк. 44.]. Остаточно осередок УПТ припинив свою роботу у грудні 1939 р. [3, с. 227–228]. Внутрішня структура кружка і його діяльність регламентувалися Статутом та різноманітними інструкціями, виданими Головною управою товариства. Загальна кількість членів кружка в середньому щорічно становила близько двісті осіб. Організаторами і найактивнішими діячами місцевого осередку “Рідної школи” виступили професори, учні та випускники Бережанської гімназії. У свою чергу, “Рідна школа” стала “кузнею” українських абітурієнтів для місцевої гімназії. Ці факти свідчать про тісний взаємозв’язок між гімназією і товариством.

Важливим досягненням осередку в довоєнний період стало відкриття та утримання Селянської бурси (1903-1914 рр.), а у 1913–1914 рр. ще й двокласної школи. Окрім того, щорічно кружок організовував підготовчі курси до вступу у гімназію, курси для неграмотних, а з 1935 р. – курси провідниць дитячих садків [17; 21; 26, спр. 94, арк. 2]. Виховна робота полягала у влаштуванні різноманітних імпрез, концертів, театральних вистав, святкувань роковин Шевченка, дня “Рідної школи” тощо. Усі культурно-масові заходи проводилися під ретельним контролем з боку органів місцевої влади. Одним із завдань фінансової діяльності була організація збору коштів до каси кружка. Основну частину доходу у бюджет товариства становили збірки під час проведення масових заходів, щорічні збірки “Писанка” та “Коляда”, а також грошова допомога українських громадських товариств у повіті та за кордоном. Джерельні матеріали, зокрема фінансові звіти товариства, насправді свідчать про високий прояв жертвовності серед українського громадянства у досліджуваний період. Це мало б стати, на нашу думку,

яскравим прикладом згуртованості та жертвовності для сучасного українського громадянського суспільства.

Найбільшим успіхом товариства у міжвоєнний період була організація приватної народної 7-класної школи (1922-1939 рр.) [25. спр. 94, 95; 26. спр. 438]. Це була одна з найкращих шкіл у Галичині, що відзначали навіть повітові шкільні інспектори. Школа давала своїм випускникам ґрунтовну підготовку до отримання середньої освіти. Кількість учнів у ній зросла з 88 у 1926-27 н. р. до 258 у 1937-38 н. р. В основному це були діти селян, ремісників та робітників. Випускники школи успішно складали вступні іспити до державної гімназії. Учительський колектив школи мав достатньо високий кваліфікаційний рівень. Зокрема, П. Будз та П. Гошовський, керівники школи, проходили навчальні курси у Празькому університеті. Добрими вчителями були також А. Крамарчук, І. Кордуба, О. Бородайко, Т. Пересада та інші. Платня вчителів даної школи дорівнювала платні учителів державних шкіл. У школі під педагогічним наглядом вчителів діяли молодіжна громадська організація “Пласт”, кооператив, аматорський гурток із хором, каса ощадності.

Із кінця 20-х рр. в Бережанському повіті відбувається активна розбудова мережі рідношкільних осередків по сільських громадах. Найбільше кружків (щонайменше 17) було організовано у 1933 р. Наприкінці 30-х рр. на Бережанщині діяло понад сорок осередків товариства “Рідна школа” [7, спр. 4440–4474; 26]. Для управління діяльністю всіх кружків у повіті у 1937 р. було створено повітовий Союз кружків “Рідна школа”, який проіснував до весни 1939 р. [27, спр. 434, арк. 20–43].

Із встановленням радянського режиму в краї товариство “Рідна школа”, як, зрештою, і всі українські громадські організації, повністю припиняє своє існування.

Основними проблемами, з якими стикалися місцеві кружки “Рідної школи”, були: відносно невисока активність населення у роботі в громадських організаціях, розпорошення сил активних членів між кількома об’єднаннями, відсутність відповідних приміщень, технічних засобів, коштів і, звичайно, перешкоди з

боку місцевої влади. Незважаючи на це, робота осередків УПТ в цілому мала позитивні результати. У 1938 р. членами товариства були 4051 чол. [7, спр. 4440. арк. 11].

У процесі своєї діяльності кружки постійно наштовхувалися на протидію місцевої польської адміністрації. Повітове староство неодноразово забороняло проведення збору коштів серед населення, чинило перешкоди у відкритті нових кружків у повіті, проведенні курсів, заснуванні дитячих садків та шкіл. Влада робила спроби закриття місцевих кружків: протягом жовтня 1931 – січня 1932 рр. було зупинено діяльність Бережанського кружка та школи у 1933 р. Такої ж долі у 1937 р. зазнали окремі кружки у повіті [18].

Кружок “Рідна школа” у Бережанах співпрацював з іншими товариствами у повіті, особливо із “Просвітою”, “Союзом Українок”, “Бояном”, “Надією”. Всі місцеві українські громадські організації надавали “Рідній школі” посильну фінансову підтримку, допомагали утримувати школу, спільно проводили навчальні курси, організовували різноманітні концерти. Чільне місце у роботі кружків відводилося співпраці із українськими політичними об’єднаннями та партіями як легальними, так і нелегальними. Бережанський кружок також підтримував зв’язки з українським зарубіжжям [27, спр. 435, арк. 10, 13].

Таким чином, Товариство “Рідна школа” на Бережанщині упродовж усього періоду свого існування (1903-1939 рр.) вело активну діяльність у сфері розбудови української шкільної освіти у повіті. Ця робота була спрямована на захист українського шкільництва у краї, на підготовку власних педагогічних кадрів, виховання національно-свідомої молоді у дусі правдивого патріотизму.

Нелегкою була діяльність українських громадських товариств у Галичині в часи польської окупації. І все ж в умовах гоніння української культури та історії, українофобства, адміністративного тиску, українство намагалося відстояти себе, як нація, берегти і примножувати національні надбання, прищеплювати нащадкам патріотизм і любов до свого народу. І в

цій боротьбі за виживання кожен свідомий українець, кожне українське громадське утворення зайняло свою нішу. Одну із таких ніш на освітянській ниві зайняло і Українське педагогічне товариство “Рідна школа”. Тому у майбутніх дослідженнях політичних, культурних, освітніх, релігійних процесів Галичини цього періоду слід зважати на здобутки української “Рідної школи”, не залишаючи її на маргінесі історії. А для отримання об’єктивної оцінки суспільної значущості товариства, його ролі у націотворчих процесах тогочасної Галичини та розуміння потреби відродження сьогодні рідношкільних традицій гостро постає необхідність всебічного дослідження всіх аспектів діяльності товариства “Рідна школа”. В тому числі, ґрунтовне дослідження діяльності товариства на місцевому рівні дасть більш об’єктивне бачення масштабів, активності та результативності його роботи в Галичині вцілому. Водночас, в умовах відродження рідношкільних традицій ці дослідження сприятимуть більш активному поширенню та сприйняттю ідей “Рідної школи” в сучасному суспільстві.

1. Бережанська земля : іст.-мемуар. зб. / Комісія регіональних дослідів і публікацій ; голова проф. В. Лев. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : Комітет “Вид-ва Бережани”, 1970. – Т. 1. – XV. ; 900 с.
2. Бережанська земля : іст.-мемуар. зб. / Наукове товариство ім. Шевченка ; ред. кол. Л. Бабій та ін. – Торонто ; Нью-Йорк ; Лондон ; Сідней ; Бережани ; Козова : Головний комітет ережанщини і Козівщини, 1998. – Т. 2. – 900 с. – (Український архів. – Т. XIX).
3. Бережанщина у спогадах емігрантів / упоряд.-ред. Н. Волинець, Б. Мельничук, І. Семенець. – Тернопіль: Книжк.-журн. вид-во “Тернопіль”, 1993. – 392 с.

4. *Бич В.* Село моє – Підлісне : історико-краєзнавчий нарис / В. Бич. – Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. – 44 с.
5. *Білавич Г.* Товариство “Рідна школа” (1881-1939 рр.) / Г. Білавич, Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 1999. – 208 с
6. *Білавич Г.* Українське педагогічне товариство “Рідна школа” і розвиток національного шкільництва у Галичині (1881-1939 рр.): дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Г. Білавич; АПН України. – К., 1996
7. Державний архів Тернопільської області, ф. 231 (“Тернопільське воєводське управління”), оп. 2.
8. *Коковін О.* Діяльність товариства “Рідна школа” в Бережанському повіті (1903-1939 рр.) / О. Коковін // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія : Історія / За заг. ред. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2003. – Вип. 4. – С. 31–34.
9. *Коковін О.* Українська приватна школа товариства “Рідна школа” в Бережанах (1922-1939) / О. Коковін // Матеріали наук. конф. студентів істор. факультету Львівського національного університету ім. І. Франка 2004 р. – Львів, 2005. – С. 52-58.
10. *Кошелева Н.* Руське педагогічне товариство та його заклади у Львові (1888-1914) / Н. Кошелева // Львів : місто-суспільство-культура: зб. наук. праць / за ред. М. Мудрого: Вісник Львівського у-ту. Серія історична. Спец. випуск. – Львів, 1999. – Т. 3. – С. 378–385.
11. *Кузьмінець О. В.* Товариство “Рідна школа” в Галичині (20-30-ті рр. ХХ ст.) / О. В. Кузьмінець, І. Є. Цепенда // Український історичний журнал. – 1993. – № 10. – С. 41–47.
12. *Пастух Р.* Рідна школа в Дрогобичі / Р. Пастух. – Львів, 1991. – 62 с.
13. *Петрович В.* Лапшин : мала історія отчого краю. Книга перша / В. Петрович. – Тернопіль : Джура, 2010. – 276 с. – Серія: Село на нашій Україні.

14. Приватна дівоча гімназія “Рідної школи” українського педагогічного товариства імені Іллі та Іванни Кокорудзів у Львові. – Дрогобич, 1997. – 352 с.
15. Рабик В. Тростянець: нарис історії села / В. Рабик. – Бережани, 1999. – 240 с.
16. Редліх Ш. Разом і нарізно в Бережанах : поляки, євреї та українці. 1919-1945 / Ш. Редліх. – К., 2002. – 325 с.
17. Рідна школа. – 1935. – 15 березня.
18. Рідна школа. – 1937. – 1 червня.
19. Рідна школа в Ходорові. 1928-1999 / уклад. Г. Ластовицька-Денисюк, М. Вербицький. – Львів, 1999. – 124 с.
20. Савчук В. Надрічне – село над Золотою Липою / В. Савчук. – Бережани : Бережанська районна друкарня, 1994. – 110 с.
21. Селянська бурса в Бережанах. – Бережани, 1908. – 24 с.
22. Товариство “Рідна школа” : історія і сучасність : науковий альманах. Ч. 1. / упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, С. Ярема. – Львів : Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, каф. педагогіки ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – Ч. 1. – 216 с.
23. Товариство “Рідна школа” : історія і сучасність : науковий альманах. Ч. 4. / упоряд. і наук. ред. Д. Герцюк, П. Сікорський. – Львів: Вид-во Львів. край. т-ва “Рідна школа”, каф. загальної та соціальної педагогіки ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – Ч. 4. – 278 с.
24. Тридцятиліття Гімназії Рідної школи в Яворові : історія, спомини, статті. – Яворів, 1938. – 95 с.
25. Хмельовський П. Українське педагогічне товариство “Рідна школа” в суспільно-політичному житті Західної України. (1919 – 1939 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. / П. Хмельовський ; Прикарпатський ун-тет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004.
26. ЦДІА України у Львові, ф. 179 (“Кураторія Львівського шкільного округу”), оп. 2.
27. ЦДІА України у Львові, ф. 206 (“Українське Педагогічне Товариство – “Рідна школа”), оп. 1.

28. Ясінчук Л. “Рідна школа” в ідеї і житті: підручник для рідношкільних організацій і діячів / Л. Ясінчук. – Львів, 1934. – 208 с.
29. Ясінчук Л. “Рідна школа” в ювілейному році / Л. Ясінчук. – Львів, 1931. – 24 с.
30. Ясінчук Л. 50 літ “Рідної школи” (1881-1931) / Л. Ясінчук. – Львів, 1931. – 272 с

